

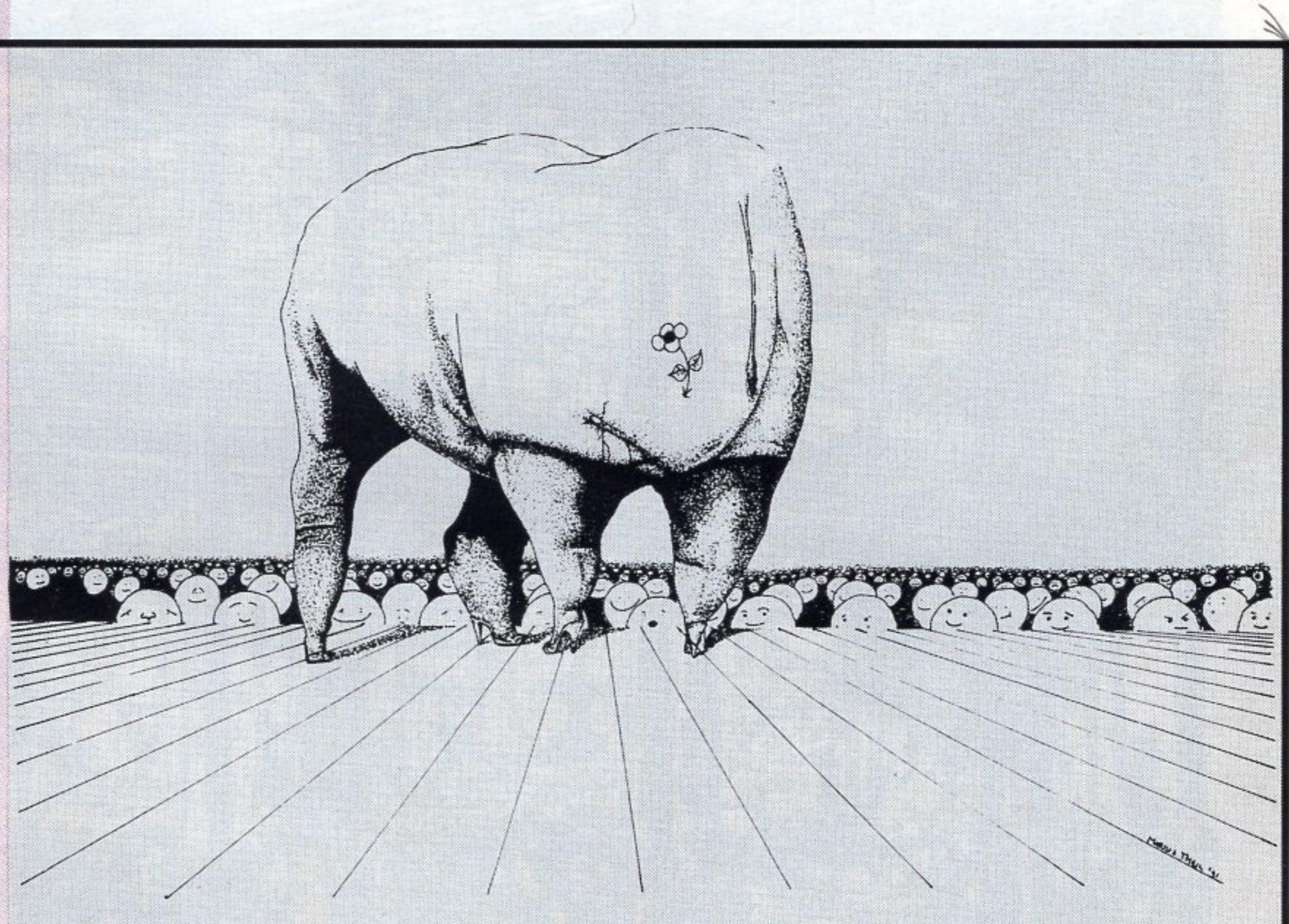
Kr 40,00
dobelnummer

NR. 3/4-1991
32. ÅRGANG

SPRÅKLIG SAMLING

GITT UT AV

LANDSLAGET
FOR
SPRÅKLIG
SAMLING



Landsmøtet hilser samnorskdyret

Landsmøte i Landslaget for språklig samling

Sentralstyret inviterer alle LSS-medlemmer til landsmøte søndag 17. november 1991, fra kl. 14.30 til kl. 17.30, i seminarrom 33, Henrik Wergelands hus, Universitetet i Oslo, Blindern.

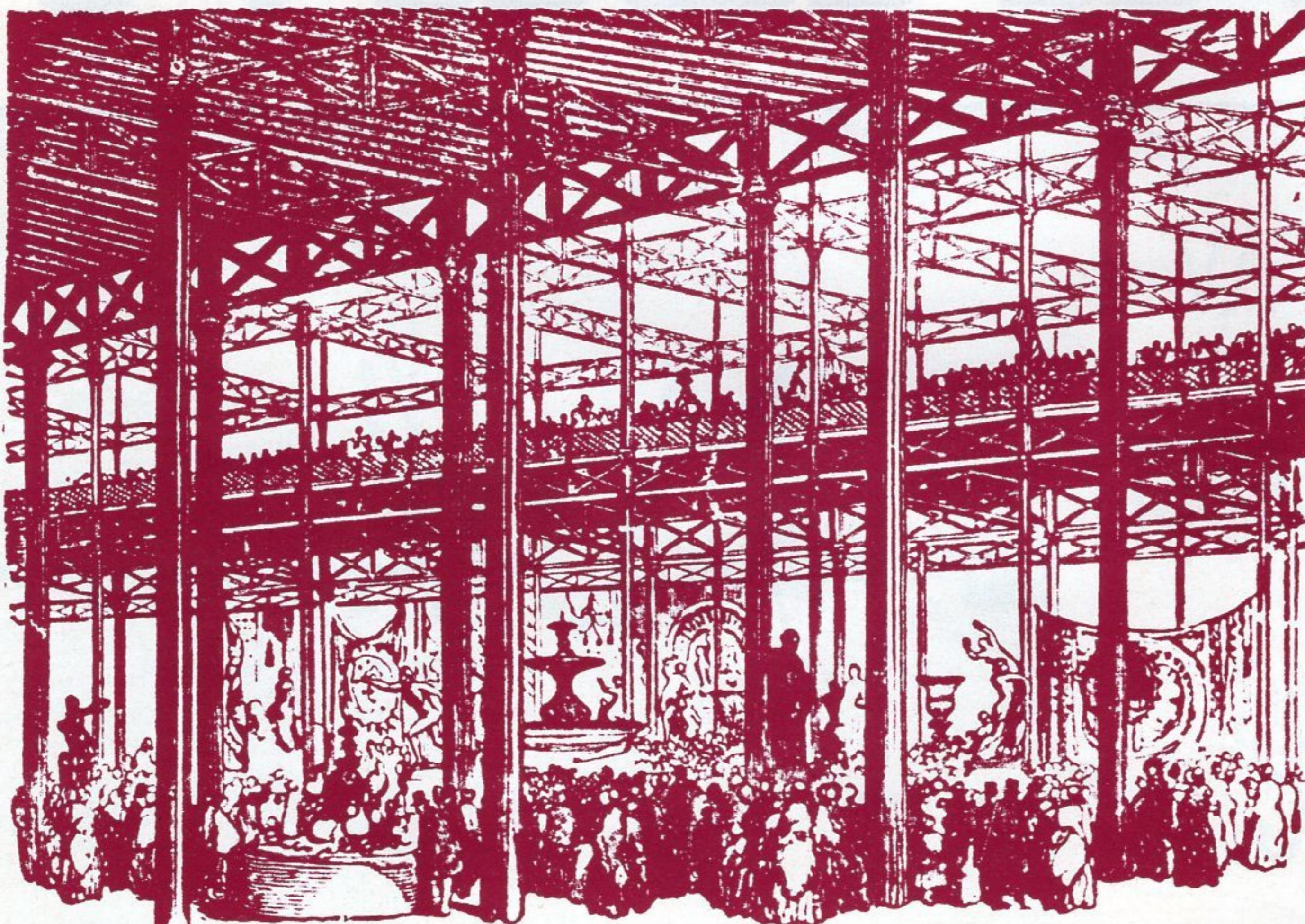
NB:

Møt presis fram, for dørene på universitetet er stengt på søndager.

Saksliste:

1. Konstituering, valg av ordstyrer og referent
2. Årsmelding
3. Regnskap
4. Medlemspenger og bladpenger
5. Valg
6. Ideologisk debatt. Drøfting av prinsipprogrammet
7. Arbeidet framover
8. Uttalelser

Velkommen!



Motiv fra
landsmøtet
i 1853.
(Fra bladet
«Almuevennen»,
24. December
1853.)

SPRÅKLIG SAMLING

**Redaktør: Rolf Theil Endresen
Bekkelia 60
1481 Hagan**

Bladpengar: Kr. 75,- pr. år.

Adresse til laget og bladet:

**Postboks 636 Sentrum, 0106 Oslo 1
Postgiro 0803 5163787**

Utgitt av:

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

**Leiar: Arne Torp
Eikskollen 7
1345 Østerås**

Medlemspengar: (Inkluderer bladpengar):

Kr. 100,- pr. år;

for skoleelevar, studentar og pensjonistar:

Kr. 50,- pr. år.

Innleveringsfrist for artiklar til neste nummer: 1. februar 1992. Lever helst artiklane på diskett, skrivi på Macintosh. Legg òg ved ei utskrift av artiklane. For dei som ikkje har tilgang til datamaskin godtar vi sjølv sagt vanlig manuskript.

Redaksjonelt

«Fra ett av våre medlemmer har vi fått en oppfordring om å henvende oss til Dem med anmodning om at De blir medlem i Riksmåls forbundet. Vi trenger all den støtte vi kan få, da vi er helt avhengig av kontingentinntekter og privat velvillighet for å kunne fortsette vårt arbeide.»

Slik begynner eit brev (i velkjent, blodfattig stil) som for ei stund sia kom dumpandes ned i postkassa heime hos oss, adressert til kona mi. Eg har grubla fælt over kem det er som trur så ille om kona mi at dem mistenker ho for å ville støtte Riksmåls forbundet, men det problemet har meir privat interesse.

Sia eg har hørt LSS-folk seie at dem synes målrørla har fått for mye oppmerksamheit (eller åtgaum, som det helst skal heite i målkrinsar) i bladet «Språklig Samling» i det siste (ufortent mye eller urettferdig mye oppmerksamheit, alt etter korsen ein ser det), gir brevet frå Riksmåls forbundet meg ei god anledning til å rette opp skeivheita. Ingen skal tru vi har glømt Riksmåls forbundet, men eg må vedgå at eg synes dem er noen

tråkige motstanderar — ein har ikkje skrivi mange linjene om dem før ein går lei. Synspunkta dems går liksom på ein så altfor innlyssandes måte på tvers av våre. Det fins grenser for kor mye plass vi skal ofre på organisasjonar av det slaget.

Med brevet til kona mi følgte diverse skriv, blant anna brosjyra «Hvorfor så mye nynorsk i NRK?» Her blir vi presentert for dette härreisande resonnementet: Sia nynorsk er så lite brukt på andre område av det norske samfunnet, er det urimelig å fastsette eit mål om 25% nynorsk i NRK. Med andre ord brukar dem diskrimineringa mot nynorsken elles i samfunnet som eit argument for å diskriminere nynorsken i NRK. Riksmåls forbundet har eit heilt anna rettferdigheitsbegrep enn LSS og målrørla. For Riksmåls forbundet er rettferdigheit synonymt med retten til den sterkeste. Vi meiner derimot at dem som er i mindretal, også har rettigheter. Eit pluralistisk samfunn slik vi forstår det, er ikkje bare eit samfunn der alle holdningar, syn og interesser får spele fritt mot kvarandre innafor allment aksepterte grenser. Det

er også eit samfunn der mindretala treng lovvern og lovfesta rettigheter. Eit samfunn kan ikkje bare styras av interessene til fleirtalet. Det er greitt nok at fleirtalet må bestemme om vi skal eller ikkje skal bli medlemmer i EF, men ikkje alt kan avgjøras på det viset. Vi må godta at ikkje alle nordmenn er evangelisk-lutherske kristne, at det finns nordmenn som har eit anna morsmål enn norsk, at det finns ulike norske skriftspråk, at folk har ulike sekssuelle legningar. Dette deler oss i større og mindre interessegrupper, og desse gruppene treng lovvern. Eit slikt lovvern er ikkje bare ein fordel for mindretala, men for heile samfunnet, for det vernar oss mot uniformering og sneversyn, for ikkje å snakke om den kulturfjendtligheten som Riksmåls forbundet gir så klart uttrykk for i kampen sin mot nynorsken. Det er banalt at ikkje alle har like stor muligkeit til å påverke samfunnsutviklinga. — Ja, dette blei svært banalt, men slik må ein halde på når ein vil diskutere med Riksmåls forbundet.

RTE

Lars S. Vikør:

LSS framfor nittiåra

Denne tittelen er litt nostalgisk. Han minner om at eg for ti år sidan skreiv ein «programartikkel» i dette bladet som heitte «LSS framfor åttiåra». Eg var nettopp valt til leiar og fann det rett å legge fram dei hovudlinene eg ville leie laget etter. Artikkelen bygde på eit foredrag eg hadde halde på det landsmøtet som valte meg. Eg oppsummerte det heile punktvis til slutt, og desse punkta siterer eg her in extenso. Du som les, ta fram att Rolf Theil Endresens grandiose opus i førre nummer, skum dei første og siste sidene der (s. 18–20 og s. 38), og hald så fram her. Det er Endresens vyar dette skal handle om, så det er greitt å ha dei i bakhovudet. Men først, tilbake til 1981:

«Vi [LSS] bør:

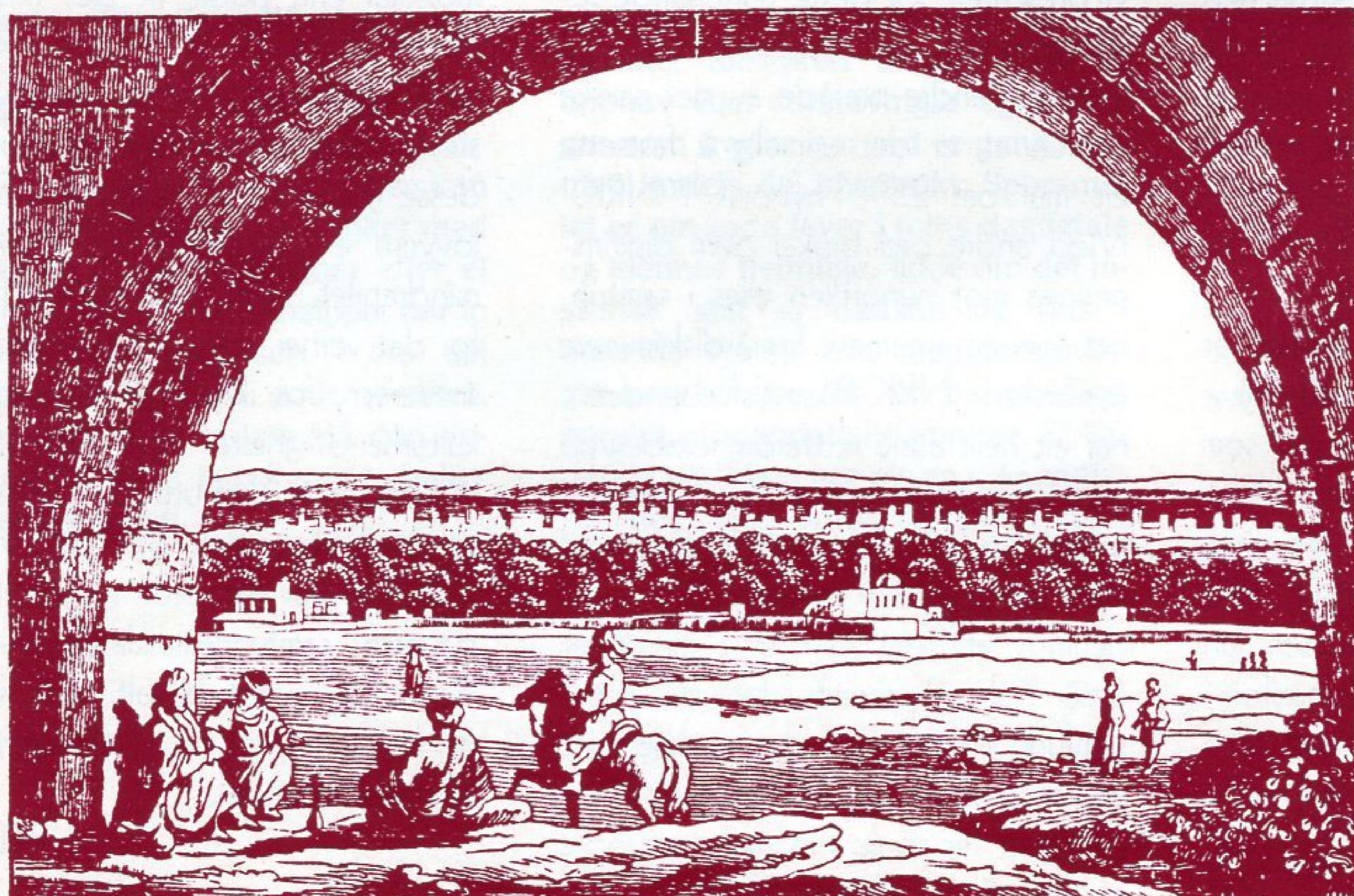
- erkjenne at delinga i to målformer, bokmål og nynorsk, kjem til å vare i den framtida vi kan ha von om å påverke, og legge «samlenormaltenkinga» på hylla,
- med utgangspunkt i denne erkjenninga stimulere tilnærmingstendensar i begge målformene med grunnlag i eit verdisyn som eg vil kalle «folkemålssynet»,
- diskutere oss fram til kva dette folkemålssynet vil måtte innebere i praktisk normering og språkbruk i begge målformene når det blir avvege mot andre legitime omsyn,
- kjempe aktivt for det synet at bokmål og nynorsk gjensidig kan vere ressursar for kvarandre i eit

folkeleg språkrøktsarbeid og motverke fordommar og språkpolitisk krampe innanfor begge dei to språkbrukargruppene,

- støtte aktivt opp om jamstillinga for nynorsk,
- gi prinsipiell og aktiv støtte til dialektreisinga også i framtida,
- med andre ord legge mindre vekt på det fjerne endemålet og meir på dei nærmeste stega på vegen framover.»

Ingen kan rømme unna historias dom, og når Endresen no avseier sin dom over åttiårs-LSS, har han i og for seg ein lett jobb — for det vart jo ingen suksess. Som organisasjon står vi truleg svakare no enn i 1981. Likevel: For meg står punkta ovanfor som essensen av det LSS bør stå for, også no i nittiåra. Det manglar eit

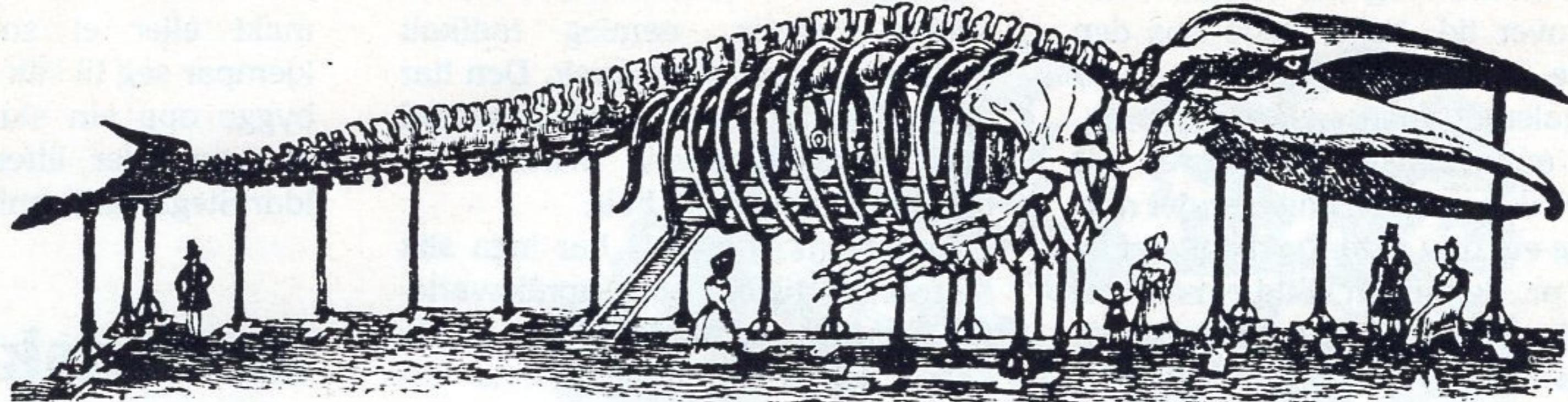
Damaskus.



Mot nye
horisontar.
Horisonten
sett
gjennom
ein byport
i Damaskus.

Hvalfisken.

Eit
samanskrudd
kvalskjelett.



Skelettet af en Hvalfiss.

eksplisitt punkt om å kjempe for det radikale bokmålet, men det ligg jo implisitt i formuleringane ovanfor. Det er rett og slett ein slik politikk vi treng ein organisasjon som LSS til å fremme — fordi ingen annen gjer det.

Men Endresen har rett i at ein grunnleggande debatt om kva vi vil med laget er heilt nødvendig, og sett i det perspektivet kan eit såpass provoserande utspel som det han har komme med vere nyttig. Eg sluttar meg heilt til leiaren hans i siste nummeret, og håpar at flest muleg andre medlemmer ytrar meininga si, i bladet, til styret, eller på landsmøtet som skal haldas i haust (sjå kunnjering annen stad her i bladet). Til dei som reagerer sterkt negativt: Usemjø i uavklarte spørsmål bør komme fram gjennom debatt, ikkje gjennom utmeldingar.

Eg skal samle meg om tre hovudemne: sjølve begrepet samnorsk, det prinsipielle grunnlaget for rettskrivingspolitikken vår, og den praktiske politikken vi sto for i åttiåra (defensorat). Men ein del avstikkarar kan det vel bli—.

Trass i gammal kjennskap og vennskap bruker eg her forma Endresen og ikkje Rolf, slik at ingen skal tru at folk må vere på fornamn med kvarandre for å delta i debatten.

Kva er sam-norsk?

Samnorsk var opphavleg eit adjektiv: «et samnorsk sprog, vokset op av de levende talemaal, byernes som bygdernes», som Moltke Moe sa. Slik kan ordet framleis brukas — ikkje som namn på eit konkret språk, men som eigenskap ved eit potensielt språk, eit trekk som er med på å definere språket. Det er også slik dei aller fleste samnorskfolk har brukt

denne termen: eit framtidig språk som er resultatet av ei «gjensidig tilnærming mellom bokmål og nynorsk», som det sto i den opphavlege formålsparagrafen til LSS. Alternativt kan det brukas som adjektiv om dei trekka som er sams for alt norsk språk i dag.

Det var riksmålsfolka som tok til å bruke samnorsk som eit namn på ei konkret målform, nemleg det radikale bokmålet som var i bruk i skolebøkene i den første tida etter krigen. LSS har aldri sett på dette som samnorsk, og det er karakteristisk at laget aldri brukte nemninga «samnorsk» om framlegget til samlenormal som vi gav ut i 1966.

Endresens «normal» er såleis heller ikkje samnorsk ut ifrå noen fornuftig definisjon av ordet. Den er ikkje eit resultat av ei «gjensidig tilnærming mellom bokmål og nynorsk», og heller ikkje «vokset op av de levende talemaal», verken «byernes» eller «bygdernes». Kven som helst av LSS sine medlemmer — eller kven som helst elles — kan sette seg ned og lage ein «normal» av tilfang frå bokmål og nynorsk — det blir ikkje «samnorsk» av den grunn. Endresen har derfor ikkje «bevist» at det «går an i dag» å smelte saman bokmål og nynorsk, som han skriv i leiaren i nr. 2-1990. Det beviset har vi først den dagen eit slikt språk har fått liv som bruksspråk. Dette er det viktig å slå fast før ein begynner å diskutere utkastet hans nærmare — så ingen skal tru at dei må godta dette utkastet eller noe i likhet med det for å vere «gode samnorskfolk».

Slik sett er det eit kunstig problem Endresen stiller når han spør om «vi skal overlate samnorsken til kommande slekter». Samnorsken, den konkrete språkforma som blir resultat av den språklege samanveksinga, hører pr. definisjon til «kommande slekter».

Språk vs. normal

Det er viktig her å skilje mellom ein *språknormal* og eit *språk* eller ei *språkform*.

Språket er det verkelege brukspråket — det vi hører og les, snakkar og skriv, eller rettare: den kompetansen vi har lagra i hjernen som styrer produksjonen av alle yttringar og tekster. Det språket vi har tileigna oss på denne måten, slik at det er «gått oss i blodet», seier vi at vi har *internalisert* — eit ord eg kjem til å måtte bruke av og til i denne artikkelen.

Ein *språknormal* er eit formelt fastsett regelsett for kva som er korrekt og gale i språket, eigentleg eit ønskemål hos ein normerande instans om korleis språket skal vere — men samtidig eit styringsmiddel for den same instansen over bruken og utviklinga av språket. Det kan vere meir eller mindre effektivt, avhengig av ei lang rekke faktorar.

Arne Torp har misforstått meg på det punktet på s. 17 i det same nummeret av *Språklig Samling*. Det gjeld ein gammal diskusjon mellom Eric Papazian og meg (i nr. 1 og 2-1986) om riksmål skal reknas som ein undervarietet av bokmål eller ein sjølvstendig varietet. Eg meinte det første, Papazian det siste. Torp skriv: «Personlig må eg nok seie at eg synest Papazians syn i alle fall er det som gir den klaraste avgrensinga. 'Hvor mye mer enn den offisielle normalen skal «bokmål» i vid forstand omfatte?' spør Papazian [...], og svaret på dette spørsmålet er vel ikkje så opplagt.»

Mistydinga ligg i at Torp nettopp ikkje dreg inn skiljet mellom språk og normal. Eit språk kan pr. definisjon ikkje avgrensas klart. Mellom det som udiskutabelt er ein del av språket og det som udiskutabelt ikkje hører med, ligg det alltid ei gråso-

ne. Den er aldri identisk hos ulike språkbrukarar, og det er aldri konstant over tid, heller ikkje hos den enkelte språkbrukaren. Det gjeld mest talemål, men også skriftspråk. I den augneblinken ein prøver seg med ei «klar avgrensing», er det *normering* ein driv med, og resultatet av det er pr. definisjon alltid ein normal og ikkje eit språk (ein språkvarietet). Normalen finns berre i ordlister og grammatikkar, ingen andre stader. Sjå elles svaret mitt til Papazian i nr. 2-1986 s. 19 for ei meir konkret drøfting.

Dette er relevant også for det vi drøftar her. Dei eksisterande normalane *hører til* eksisterande språkvarietetar — dei er styrande faktorar som over tid blir påverka av språkbruken fordi normeringsinstansane aksepterer slik påverknad. Riks-målsnormalen er eit uttrykk for ei bestemt gruppens ønskemål om korleis bokmålet skal vere (at dei tradisjonelt har avvist sjølvé termen bokmål er likegyldig i denne samanhengen) — og sidan denne gruppa har hatt mye samfunnsmakt, har normalen også fungert som eit styringsmiddel og ei påverknadskraft. Samlenormalen til LSS representerer

ei anna gruppens ønskemål, med tilknytning til *to* (ukodifiserte) bruks-språksvarietetar, nemleg radikalt bokmål og radikal nynorsk. Den har ikkje fungert som styringsmiddel pga. samfunnsmessig avmakt hos den gruppa som sto bak.

Endresens «normal» har inga slik tilknytning til ein bruksspråksvarietet. Også av den grunn kan han ikkje kallas samnorsk, sidan denne termen jo må bety eit (rett nok framtidig) bruksspråk og den normalen som knyter seg til det bruksspråket og styret det. Han kan ikkje kallas noe anna enn ein skriftleg idiolekt (språkvarietet knytt til ein enkeltperson). Noe anna namn enn «Endresen-normalen» eller «Endresen-norsk» kan han dermed strengt tatt ikkje få, jf. Aasen-normalen og Holm-norsken — begge to idiolektar innanfor nynorsken. (Aasen-normalen vart jo utgangspunktet for eit nynorsk bruksspråk, men ikkje identisk med dette bruksspråket. På same måten kan Endresen-normalen i prinsippet bli utgangspunktet for eit samnorsk skriftspråk — viss han blir internalisert og tatt i bruk av større grupper og utviklar seg til eit reelt bruksspråk med dei eigenskapane

som er blitt tillagt framtidsmålet samnorsk. Til det trengs samfunnsmakt eller ei sosial rørsle som kjempar seg til slik makt, m.a. ved å bygge opp ein skriftspråkleg infrastruktur eller litterær institusjon i Idar Steganes terminologi.)

Samanskruing eller samanevksing?

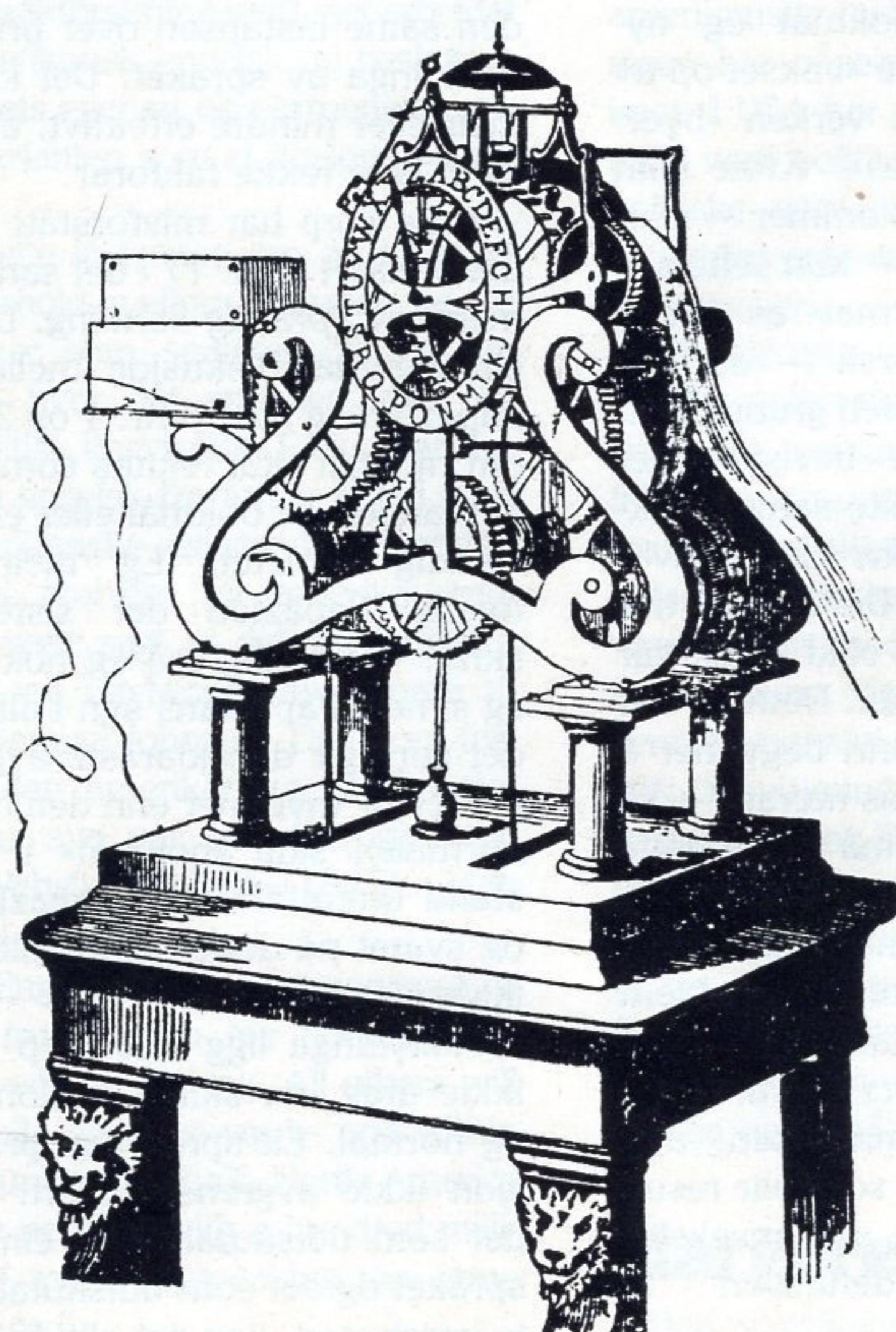
Endresen er misnøgd med at LSS har gjømt bort samnorsktermen dei siste åra. Det har vi strengt tatt ikkje gjort. I heftet *Å skrive radikalt bokmål* (1986) skriv vi m.a. på side 8:

«Ordet 'samnorsk' blir altså ikke brukt her [i formålsparagrafen i prinsipprogrammet. LSV]. Dette ordet er svært tvetydig, og det er grunnen til at vi mener en bør være forsiktig med å bruke det. [...] Etter krigen fikk samnorsk i mange ører betydningen 'et kunsprodukt, resultatet av ei kunstig sammenskruing av bokmål og nynorsk'. [...] Ordet blei [...] et reint skjellsord, og det fungerer den dag i dag som skjellsord til og med for mange som står fjernt fra riks-målsbevegelsen, og som kanskje er enige med oss i at skriftspråket bør bygge på folkelig talemål. Det er fordi dette samnorsk-begrepet har en så sterk biklang av 'teknekratisk kunstprodukt'.

Et slikt samnorsk-begrep ønsker vi ikke å representera. Vi vil altså ikke 'skru' målformene sammen gjennom forserte språkreformer. Men vi er også motstandere av å reise vassrette skott mellom dem. [...] Vi ønsker å gi folk høve til å gjenspeile talemålskjensla si i skrift, og til å leve seg inn i begge skriftspråktradisjonene og la dem gjensidig befrukte hverandre. En slik politikk vil etter vårt syn i praksis fremme ei langsiktig *samenvoksing* av bokmål og nynorsk til et felles framtidig norsk skriftspråk. Hvor enhetlig det blir, må framtida avgjøre.»

Som ein ser, har vi ikkje lagt skjul på samnorskbegrepet, men vi har heller ikkje brukt det som fane. Vi har problematisert det og prøvd å vise fram innhalDET på flaska, slik at folk kunne ta stilling til det og ikkje til etiketten — som vi meinte var ubrukeleg utan ein slik varedeklarasjon. No har Endresen tvert imot sine eigne intensjonar faktisk pre-

Den elektriske Telegraf.



Teknologi.
Her som
symbol på
teknokrati.

stert å gjere samnorskbegrepet meir ubrukeleg for LSS enn det noen gong før har vore — ved å gi det ei heilt ny betydning i tillegg til dei tradisjonelle og prøve å assosiere LSS med denne nye betydninga.

Eg er ikkje det minste i tvil om at dei vanskane LSS har med å nå ut jamvel til reelle språkpolitiske meiningsfellar framfor alt kjem av dei teknokratiske tradisjonane i samnorskpolitikken. Og da ikkje ein gong LSS sine eigne tradisjonar, men arven frå den overdrivne planleggingsoptimismen frå trettiåra til femtiåra. Når Endresen no snur opp ned på alt laget har gjort dei siste tjue åra (og før det også, eigentleg) og står fram ikkje berre som teknokrat, men som supertechnokrat, så kan det berre spikre fast dei verste fordommene hos alle som ikkje positivt veit kva laget eigentleg står for, og det er no nesten alle.

No seier Endresen at det er nødvendig å sette seg ideelle mål, og det er det sjølv sagt. Men vegen framover, prosessen, er viktigare enn målet, for det er vegen si skal gå. Målet bør vere abstrakt, fordi det kan endre seg ettersom vi går, og det er meiningsa at det skal kunne det. Eg er einig med Ottar Brox, som er ny leiar av prosjektet Alternativ framtid, når det i eit intervju med han i Arbeiderbladet 6. juli står: «Brox håper å få lagt nye premisser for aktuell praktisk politikk. Det er viktigere enn å pensle ut detaljer i framtidige idealsamfunn. [...] For framtdsforskningen har hatt en tendens til å se selve utopia ute i horisonten. Det er de positive samfunnsmodellene — det gode og harmoniske liv — man har forsøkt å konstruere, for så å tenke på virke midler i etterhånd.» Dette synspunkt som er svært relevante for LSS, som jo òg er eit slags «alternativ framtid»-prosjekt.

Altså: vegen er viktigare enn målet. Endresen har gitt uttrykk for skepsis mot namnet Språklig Samling. Han vil gjerne at laget skal heite Samnorsklaget. Sjølv meiner eg at Språklig Samling er eit godt namn nettopp fordi det fokuserer på prosessen i staden for det hypotetiske produktet.

For å vite kva retning vi vil vegen skal gå i, må vi rett nok ha ein viss idé, eller rettare visse ideal om kva målet skal vere. Men det er heilt bakvendt å låse desse ideaala fast som ein «normal». Spørsmålet er delvis

kva slags språksamfunn vi vil ha, kva funksjon vi meiner skriftspråket skal ha, kva slags prinsipp vi meiner det bør normeras etter. Og så får vi ta dei skritta vi kan for å styrke dei verdiane vi vil fremme. Det er faktisk det einaste alternativet til full stagnasjon. Å diskutere som om det ikkje var slik, er det same som å velje stagnasjonen.

Samlenormalen og prinsippa for den

Eg har vel hatt eit litt tvetydig forhold til den samlenormalen vi gjorde framlegg til i 1966. Eg var med på siste fase av utforminga den gongen, men fann seinare (1976, ordskifte med Magne Aksnes i *Språklig Samling*) å måtte ta avstand frå han. Ut ifrå det synet eg da hadde, meinte eg han var for sterkt prega av ein teknokratisk samansmeltingsideologi og tok for lite omsyn til dialektane. (Men éin ting har Endresen oppnådd hos meg i alle fall: Eg skal aldri kalle 1966-normalen teknokratisk meir.)

Sist på syttitalet antyda leiande LSS-folk at det burde lagas ein ny samlenormal som ikkje gjekk ut frå bokmål og nynorsk, men frå dialektane — i praksis ein oppdatert reprise på Ivar Aasens verk (Thomas Hoel i *Språklig Samling* nr. 2-1979, Thore Roksvold i etterordet til *Språklig samling på folkemåls grunn*). Mi meinings da og forsåvidt enno var og er at det er å ta fatt i ein galen ende å begynne med ein samlenormal no. På den andre sida: Folk som ønskjer å overskride grensa mellom bokmål og nynorsk, eller eksperimentere med det, har vel ein viss rett til å vente støtte og praktisk rettleiing av nettopp LSS.

Viss vi skal satse på ein samlenormal som skal fungere som slik støtte og rettleiing, så vil eg her og no sette fram den påstanden at det uunngåelig må bli noe som liknar sterkt på 1966-normalen. Han kan godt tåle ein revisjonsrunde, der ein tar om syn til utviklingsdrag både i skriftleg og munnleg språkbruk på desse 25 åra — men sånn stort sett må det bli omtrent det same. Det vil seie at han må bygge på dei prinsippa vi la til grunn i sekstiåra: han må omfatte eit utval av skriftformene i bokmål og nynorsk og ikkje innføre heilt nye former unntatt i reine særhøve, han

må innehalde ein relativt stor grad av valfreiheit, og han må vere eit kompromiss mellom ulike rettskrivingsprinsipp.

Nettopp fordi 1966-normalen og Endresen-normalen bygger på fundamentalt ulike, til dels motsette prinsipp, er Endresens detaljkritikk av samlenormalnemnda uinteressant. Av same grunn er ein tilsvarende filologisk detaljkritikk frå meg av hans eige utkast like uinteressant. Som intellektuell konstruksjon er Endresens normal imponerande nok: ei konsekvent og systematisk gjennomføring av ein overgripande språkpolitisk grunntanke. Som utgangspunkt for ein teoretisk diskusjon om språkplanlegging kan han vere godt eigna. Som språkpolitisk utspel er han verdilaus.

For ein språkplanleggar er det ei dødssynd å tru at eit etablert skriftspråk i eit industrialisert og gjennomfabetisert samfunn kan behandles som eit ikkje skriftfesta språk i eit land i den tredje verda. Endresen vil sannsynlegvis hevde at det slett ikkje er det han gjer, jf. s. 25 i førra nummer, der han demonstrerer kva han *kunne* ha gjort med norsk rettskriving om han hadde stått heilt fritt. Ja, han kunne ha skrive med lydskrift, eller for den del med arabiske bokstavar, som han og eg leika oss med som studentar i sekstiåra. Reint språkleg-strukturelt fungerer det sjølv sagt like perfekt som vanleg norsk rettskriving — berre ein tilpassar skriftsystemet, slik at t.d. alle vokalar i norsk kan skrivas.

I vår samanheng er dette uinteressant. Endresen baserer seg uansett på den ideen at skriftformer berre er ei meir eller mindre vilkårleg attgjeving av talemålsformer, som ein kan endre etter skjønn. Han tar ikkje inn over seg at skriftspråket hos størsteparten av det norske folket er internalisert nesten like sterkt som talemålet. Denne undervurderinga av skriftspråksvanar og skriftspråkjensler hos folk har vore lagnadsstung for den tradisjonelle samnorskpolitikken.

Det var vel samnorskmannen Magne Schjødt som i femtiåra jamførte ein gradvis tilnærmingsspolitikk med det å kutte halen av ein hund i små bitar i staden for å ta heile halen med ein gong. Dette bildet er besnærande, men falskt (som alle biologiske metaforar som blir brukt om språk). Språkkjensler og språkvanar endrar seg alltid over tid, det

Krokodillen.



Riksmål
i ei
krokodilles
skapnad.

er barnelærdom for ein lingvist. Men dei endrar seg sjeldan eller aldri brått, og i alle fall ikkje på kommando. Ei språkplanlegging som har endring som mål, men som tar dette forholdet folk har til språket sitt på alvor — det er ei større utfordring enn Endresens kjekke: «Det er da bare sunt at håret stritter litt — da blåser flasset lettere bort.»

Er meininga berre å provosere og vise at ein er «dristig», da er det forsåvidt greitt nok å slå til så det monnar — og som eg sa til å begynne med, også det kan vere nyttig. Men Endresen viser ein merkeleg naivitet når han på s. 28 skriv at «jeg trur dem fleste godtar avvik fra sin eigen dialekt viss dem veit at systemet er ordentlig underbygd, å at det gjenspegler alminnelig norsk talemål». Avvik frå sin eigen dialekt godtar nok folk når dei er vant til dei og «veit» at slik skal det vere, men Endresen meiner vel at «dem fleste» også godtar avvik frå skriftspråksvanane sine viss dei først har hørt hans argument for dei. Kva slags erfaringar kan han ha som får han til å tru at andre enn lingvistar bryr seg med om systemet er «ordentlig underbygd og gjenspegler alminnelig norsk talemål»?

Endresens grunnleggande mistak frå eit språkplanleggingsteoretisk synspunkt er altså at han gjer språknormeringa til eit reint lingvistisk spørsmål og ser fullstendig bort frå dei samfunnsmessige rammevilkåra. Dermed hamnar han i det eg vil kalle språkteknokratisk romantikk. Og da er det ikkje rart at dei like idealistiske romantikarane i Norsk Målungdom har gjort han til ein «yndlingsmotstandar». Det gjeld vel kanskje andre vegen òg — i alle fall har bladet gitt eit sterkt inntrykk av det dei siste par åra. Faktisk er likheitstrekk mellom Endresen og NMU frå mitt synspunkt langt meir påfallande enn skilnadene, og dei går på at begge har kasta vrak på dei språksosiologiske innsiktene som i syttiåra var allmenngods både i LSS og Noregs Mållag, for ikkje å snakke om NMU. Dei insisterer altså på å diskutere språkformer og språkideologi i eit sosialt vakuum, og den politikken dei utviklar blir da deretter. For dei noverande NMU-arane sin del kan dette forklaras som eit generasjonsopprør — bort frå foreldregenerasjonen og tilbake til oldefars bokhylle. For Endresens del kan det kanskje ha noe å gjere med visse grunnleggande vitskaplege utgangspunkt

(paradigme, som det heiter i vitenskapsteorien) i den moderne lingvistikken. Både den einsidige vekta på det strukturelle samhøvet mellom skrift og tale og synet på talemålet som det eigentlege språket og skriftspråket som ei avspegling utan eiga normkraft kan tyde på at det ligg noe der. I det heile: Dei som leitar etter forklaringar på at samnorskveterna som Endresen og eg no kolliderer såpass kraftig, kan nok finne ein del av svaret i dei ulike faglege føresetnadene våre: Endresen har sin bakgrunn i teoretisk lingvistikk, eg praktisk språkrøkt kombinert med språkplanleggings-teori. Vi ser språket frå ganske forskjellige utsiktpunkter.

Valfriheit

Så var det valfriheita. Endresen gjekk i 1988 (nr. 2, s. 12–13) inn for «basarnorsken», som han no kallar det. I dag er han mot all valfriheit, og innvarslar også her eit brot med alt LSS har stått for til no. Eg meiner ikkje at det er gale i seg sjølv; valfriheitsideologien frå syttitalet treng ei kritisk drøfting der det blir spurta om korleis valfriheita faktisk

fungerer. Men Endresen opptrer som ein typisk nyomvendt: Han ser ut til å meine at valfriheit er noe ein har eller ikkje har, og som er enten bra eller dårlig. Når det ikkje er bra, må det vere dårlig. At det finns ulike grader og typar av valfriheit, som kunne fortene ein noe grundigare analyse, ser ikkje ut til å ha falle han inn — og heller ikkje at det kan vere ein samanheng mellom fenomena valfriheit og språkendring, og at valfriheit i normalen og valfriheit i språkbruken kan vere ulike ting og ha ulike effektar.

At valfriheita i dagens bokmål og nynorsk kan vere vanskeleg å mestre for dei fleste, kan eg vere med på. Eg trur det har mykje å seie at denne valfriheita er stor og at ho er ganske ustrukturert — eit resultat av fleire store rettskrivingsendringar og ein lang serie ad hoc-vedtak som har lagra seg i ordlistene gjennom mange tiår. I tillegg har vi i skolen og språknormeringa ein ikkje liten grad av rettskrivingsfetisisme: ei sterk opptattheit av detaljane i systemet. Samtidig som valfriheita er stor og uoversiktleg, blir grensene nidkjært vaka. Berre spesialistar eller spesialinteresserte kan vite akkurat kor desse grensene går.

Samtidig er det eit faktum at valfriheita for mange verkar og har verka frigjerande — når dei har blitt gjort merksam på ho og har sett ho i sambanheng med sitt eige meir eller mindre nedtrampa taletmål. Men mest frigjerande er det nok da at folk ser formene sine brukt av andre, særlig i trykt skrift, og ikke berre finn dei i ordlistene. Eg har sett det som eit viktig mål for LSS å kjempe for å auke den reelle valfriheita for folk av slike grunnar, og det vil eg framleis stå for.

Ein ting er om valfriheita er bra eller ikkje. Noe anna er at ho er eit heilt nødvendig ledd i ein endringsprosess som skal gå demokratisk for seg, og ikkje fremmendgjere heile generasjonar for språket sitt. Når tilnærningspolitikken førte til ei stor valfriheit, var det for ein stor del ufriwillig. Statsråd Knut Liestøl føregreip Endresen med 56 år da han i 1934 gav rettskrivningsnemnda i oppdrag både å fremme tilnærminga og redusere valfriheita. Det gjekk ikkje, og kunne heller ikkje gå. Endresen-normalen er så trong som han er berre fordi han er eit einmannsprodukt. Aasen-normalen vart strong og fast av same grunn — men valfrihei-

ta slo inn alt med nynorskbrukar nr. 2, A. O. Vinje. At 1966-normalen fekk stor valfriheit, har sjølv sagt same grunn: all språkendring føreset overgangfasar med valfriheit, og ein normal som kjem til som eit kollektivt produkt etter ein demokratisk prosedyre må nødvendigvis innehalde valfriheit.

Også her synes eg Endresens avgjerande svakheit viser seg: det synet at skriftformer er nøytrale attgjevingar av taletmålsformer, ikkje sjølvstendige språkformer internalisert som del av ein særeigen og sjølvstendig kode. Derfor kan han meine at vi kan skjere vekk valfrie skriftformer og sitte att med eit skriftspråk som kvalitativt er det same som dei vi hadde. Men dei litterære tradisjonane i Norge — der ikkje minst rettskrivningsvariasjonane er grunnlaget for ein rikdom av stilistiske verkemiddel, med sine tilknytingar til ulike dialektar, stilartar, forfattarar og tidsaldrar — vil ikkje tåle ei slik rasjonalisering utan å bli ganske mye fattigare. Her ser vi tydeleg svakheita ved det argumentet at ein trong normal er så mye enklare enn valfriheit: avstanden frå forenkling til forflating kan vere ubehageleg kort.

Altså: Ikkje all valfriheit skal forsvaras, men rettskrivings- og formvariasjon er ein del av norsk språkleg og litterær tradisjon som er like særmerkt — og verneverdig! — som dialektvariasjonen i taletmålet. Ein samnorskpolitikk som neglisjerer dette kjem på line med det å ville einsrette norsk språk etter riksmaals- eller høgnorsknormene.

Ei sak for seg er det at innføringa av nye former aukar den formforvirringa som ein skulle komme til livs ved å innskrenke valfriheita — sidan folk framleis hugsar dei gamle formene og framleis ser dei rundt seg. Endresen meiner kanskje det er greitt å «ofre» ein generasjon eller to for at framtida kan få nyte den stronge normalen — men da må alt av verdi som er skrive til no omsettas til den nye normalen for at han skal verke etter si hensikt. Ei verkelig innstramming føreset m.a.o. at normrarane får kontroll med den skriftspråklege «livsverda» folk har rundt seg. Det er der folk møter den faktiske valfriheita og variasjonen, ikkje i ordlistene. Eventuelt må ein stramme inn innanfor dei noverande normalane, og helst velje dei formene folk ser mest rundt seg. Kva slags

former det er, treng eg vel ikkje spesifisere. Resultatet av dette (om det let seg gjennomføre, noe det heldigvis ikkje gjer verken på den eine eller den andre måten) vil m.a. bli at folk mistar den fleksibiliteten i skriftspråkskompetansen som gjer at vi lettare les grannespråka våre enn svensk og dansk — som er «innestengt» i sine tronge — om ikkje akkurat enkle — normalar. Kor «enkelt» det er å hanskas med «tronge normalar» i land som Frankrike og engelsktalande land, treng eg sjølv sagt ikkje utbrodere for Endresen. Men det kan minne om at enkelheit har med mye anna å gjere enn valfriheit eller ikkje valfriheit.

Enkelheit

Argumentet om enkelheit bruker Endresen fleire stader som normalframlegget sitt: «Samnorsk vil bli lettere å lære fordi det vil samsvare bedre med alminnelig norsk taletmål, fordi det konsekvent bygger på dem enklaste systema, å fordi det vil fange opp dominerande utviklingstendenser i moderne norsk taletmål.»

For han er «enkelheit» tydelegvis noe abstrakt: Det han synes ser enkelt ut, på papiret, det er enkelt. Han minner om gamle Indrebø (Gustav Ludvig) som hevda at i-målet var det enklaste av alle norske språksystem å lære for vanlege folk — motsett filologar. Også han mente at valfriheit berre skapte forvirring: folk har ikkje tid til å «gjera seg til filologar og sitja og vega på grammatiske former», skreiv han. At det er nett det folk må gjere når dei må pugge i-mål, fall han ikkje inn. Han la i det heile aldri fram noe empirisk grunnlag for påstandane sine. Det kan Endresen naturleg nok heller ikkje gjere for sine. Sjølv sagt er normalen hans slett ikkje enkel for vanlege folk. Og det vil han aldri bli før Endresen har klart å få makta over så mye av forlag, trykkeri, aviser og etermedia at han får gjennomført normalen i det meste av norsk skriftproduksjon, slik at folk les han og får skriftbilda der innprenta i seg. Internalisering av skriftspråksformer er nemleg ikkje gjort ein gong for alle ved at ein reint intellektuelt «lærer» dei, det krev eit årelangt språkbad i eit etablert og fast skriftbilde. Dette er ein hovudgrunn til at radikale bokmålsformer kjennes så fremmende i skrift sjølv om dei fleste bruker dei i tale.

Språkendring er aldri enkelt, men ein samnorsk som skal vere relativt enkel må bygge mest muleg på folks tilvante skriftbilde.

Korleis komme på banen.

Endresen «siterer» meg slik på s. 19 i førre nummer:

«Det finnes dem i LSS som meiner at det konkrete arbeidet for samnorsk må vente til stemninga snur seg, å at den beste samnorskpolitikken i mellomtida er å støtte nynorsken, for viss det går tilbake med den, slik at bokmålet til slutt blir stående igjen aleine, har grunnlaget for samnorsk for all tid forsvinni. Jeg har sidd Lars S. Vikør uttrykke seg slik.»

Eg har spurt han kor eg har sagt dette, og fått vite at det er frå eit privat brev han hadde fått sjå med løyve frå meg. Men det er altså ikkje ordrett, og eg vedkjerner meg berre siste delen: at ein mest muleg sterke nynorsk er føresetnaden for ei samnorskutvikling. Derfor bør alle samnorskfolk støtte nynorsken, og for meg som nynorskbrukar er det naturleg å legge ned hovudarbeidet mitt der (også fordi han har ein eigenverdi, sjølvsagt). Men eg har aldri sagt at LSS som organisasjon skal prioritere eit arbeid som vi har ein mye sterkare organisasjon til å drive frå før. Tvertimot meiner eg at LSS må prioritere det radikale bokmålet, som ingen andre arbeider for. Og nettopp det gjorde laget etter fatig evne i mi tid som leiar. Eg merkar meg at Endresen knapt nok nemner

det radikale bokmålet i maratonartikkelen sin, og det er vel òg eit uttrykk for ei prioritering.

No er eg ikke i defensoratet, og da må vi igjen tilbake til 1981, for det er der vi finn bakgrunnen for den politikken laget dreiv gjennom heile åttitalet. 1981 var året da Stortinget sleppte riksmålsformene (med unntak av dei aller mest «fanete») inn i bokmålsnormalen, og det var det året som viste kor totalt avmekting og tafatte motkraftene var i forsøka sine på å stoppe det. Ikkje ein gong ein handfull motstemmer greidde vi å mobilisere i Stortinget — enda debatten viste at ein stor del, kanskje eit fleirtal, der faktisk var mot det som skjedde. Det var riksmålsbølgja frå femtiåra som skremte politikarane — minnet om korleis ei verkeleg sterke og effektiv pressgruppe kunne mobilisere ein opinion. Dei frykta at den nye høgrebølgja kunne føre til ein reprise viss «baklengsreforma» no vart avvist. Hadde det eksistert ein «tung» organisasjon for det radikale bokmålet og for ein fortsatt tilnærningspolitikk, ville resultatet utan tvil ha vorte annleis — utan at ein hadde trengt å ta i bruk riksmålsmetodane frå femtiåret. Men LSS hadde ikkje kraft til noe som likna eit krysspress ein gong.

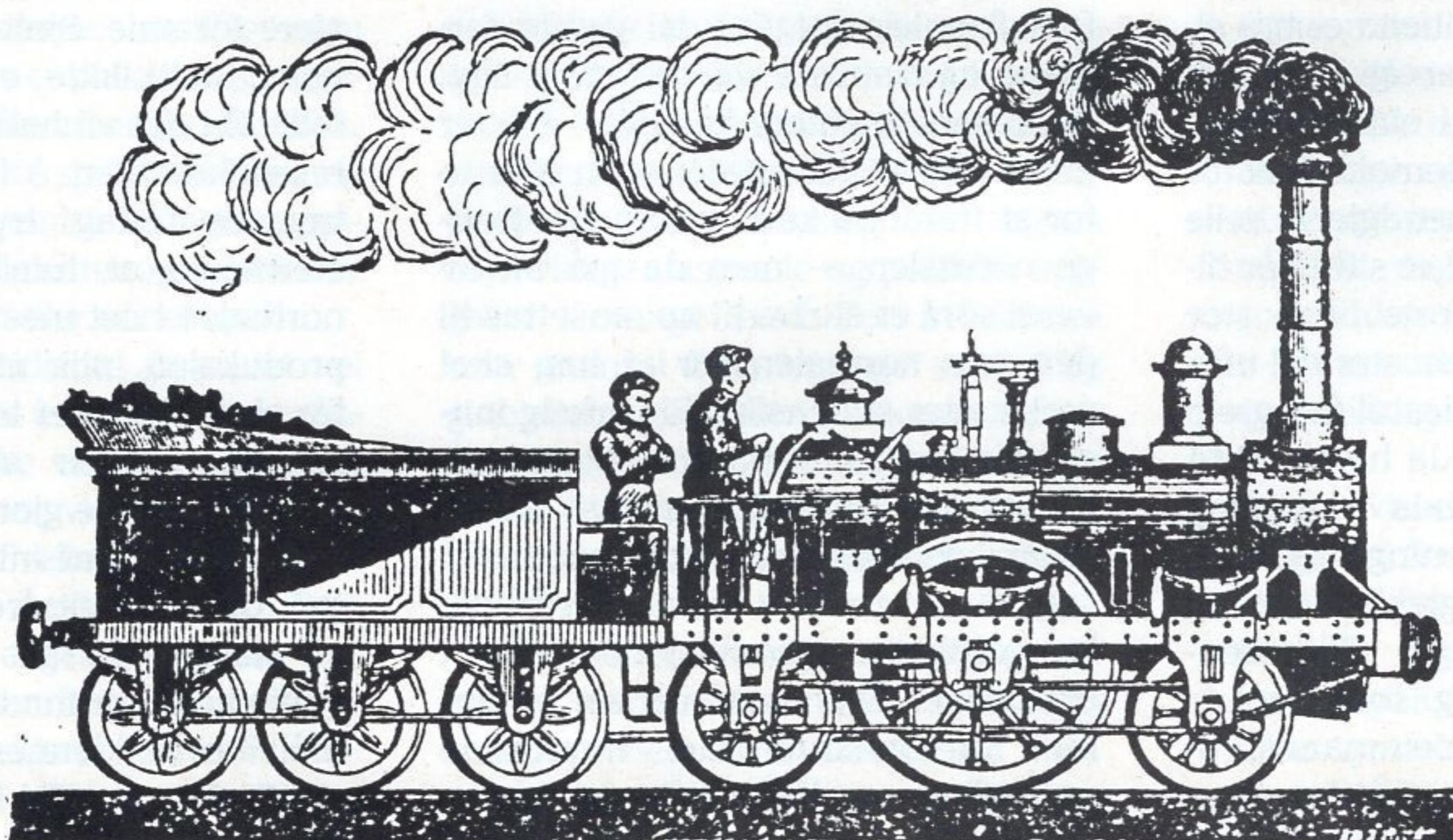
Heila saka vår låg meir eller mindre i ruinar hausten 1981, og laget i svime. Det var ikkje tida for dei store og bombastiske luftslott, men for å samle saman dei stumpane vi hadde og starte ei møysommeleg gjenoppbygging. Først økonomisk: ein storstilt tiggaraksjon blant medlemmene våre gav oss den nødvendige innspøytinga våren 1982, og ei skikke-

leg kontingentheving hausten 1983 sikra oss enda betre. Vi hadde i alle fall armslag til å gi ut bladet, og det måtte bli det viktigaste instrumentet for igjen å gi laget eit ansikt og vise at vi var der — enno.

Eit hovudmål i denne situasjonen måtte vere å få språksaka inn att i den offentlege debatten. Faktisk var det største problemet for oss ikkje at motstanden mot oss var så sterk, men at heile språkproblemet som problem i offentlegheita vart sett på stort sett som noe som hørte fortida til, og som var løyst i 1981. Som samfunnsspørsmål betrakta var det berre små grupper (norsklærarar, målfolk) som forsto at språk var noe å bruke tid på i desse antiatom- og jappetidene. Endresen har glømt at dette er noe problem i det heile, han resonnerer fullstendig innanfor ramma av ei «språk-offentlegheit» der ein kan diskutere filologiske problem på eit høgt nivå og komme fram til ei «rasjonell» semje om at slik og slik bør det vere.

Tittelen «Er du opptatt av språkspørsmål?» på vervebrosjyren var svært bevisst valt frå mi side. Å få i tale flest muleg av dei som er interessert i språk — og det er langt ifrå sjølv sagt at folk er det — og komme i ein dialog med dei måtte vere første punkt før vi begynte å lekse opp om kva LSS vil i detalj. Redigeringa av bladet så lenge eg styrte med det var diktert av same omsynet: å fokusere på spørsmål kring språk og samfunn så allment som råd for å innarbeide LSS i ei breiare «språkoffentlegheit» — samtidig som eg gjorde det språklege verdisynet LSS sto for så klart som muleg i kommentarane til rett-

Jernbanen.



Driv-
kreftene.

skrivingsspørsmål og andre aktuelle språkstridsspørsmål. Bladet vart da òg lagt merke til — men verka ikkje særleg vervande, og det er eit alvorleg tankekors.

Endresen kritiserer oss fordi vi ikkje dreiv aktiv verving på skolane. Den kritikken opplever eg som svært urettferdig — og ikkje først og fremst fordi noen av oss faktisk deltok i diskusjonar på ulike skolar i Oslo som LSS-representanter. Men Endresen veit godt at dei fleste LSS-arar var og er folk i full jobb med familie og at laget sjølv sagt aldri har kunna tilsette folk til å reise rundt. Vi kan ikkje jamføras med Norsk Målungdom, som for det første er ein ungdomsorganisasjon og dermed har tilgang på arbeidskraft som ikkje er etablert og dermed bunden til jobb og familie, som får ein god del støtte frå staten nettopp fordi dei er ein ungdomsorganisasjon, og som dessutan har ein sterk hovudorganisasjon å støtte seg til. Likevel har vi her ei opplagt svakheit ved organisasjonen vår: Det burde vere muleg å organisere lokale LSS-arar til å drive opplysning om laget og saka på vidaregåande skolar der dei bur, om vi ikkje kan sende noen ut på reiser. Det hadde vore interessant å få testa den påstanden. Endresen refererer om at det er eit så stort potensiale rundt på skolane for oss. Men no må vi først bli einige om kva for ei sak vi skal presentere før vi sender ut noen.

I alle fall meinte eg som leiar (og meiner eg enno) at første priorititet måtte vere å få mobilisert og organisiert alle dei som faktisk er einige med oss i grunnsyn — ofte utan sjølv å vere klar over det. Ein ekspansjon i nye grupper, som skolelevar, føreset ein rimeleg stor og stabil kjerne av konsoliderte og medlemmer.

Eit anna poeng hos Endresen er at vi har vore for «snille» med å foreslå og propagandere for rettskrivingsendringar i samnorsk lei. Dette er ikkje heilt rett. I 1982 sendte vi inn til Språkrådet ein god del framlegg til endringar (liberaliseringar i radikal lei) i nynorsk, og også noen for bokmål. Dei som har samla på gamle nummer av bladet kan sjå på baksida av nr. 3–1982 og s. 16–17 i nr. 2–1986, jf. òg Kåre Skadberg i Bull/Jahr/Wiggen (red.): *Mål og medvit*, s. 201 ff.

Skadberg skriv her m.a.: «Det er interessant at mest alle av framlegga frå LSS har gjeldt nynorsk — Lands-

laget har tydelegvis funne det føremålslaust å fremja særleg mange tilnærningsframlegg for bokmål». Motiveringa for denne prioriteringa er litt annleis enn Skadberg trur.

Den baserer seg på det skiljet eg før har nemnt mellom normal og språkbruk. Eg har sett det å påverke språkbruken og språkkjensla som det viktigaste — sjølv målet med arbeidet vårt, og normalen — inkl. normalendringar — som eit middel. Og eg har aldri hatt noen klokkartru på rettskrivingsendringar som drivkraft i språkbruksendringar. Det meste av det vi oppfattar som radikalt bokmål er tillatt innanfor rettskrivinga, jamvel innanfor læreboknormalen, men blir lite brukt. Å konsentrere energien om å foreslå stadig nye endringar som har like lita utsikt til å bli brukt — berre på grunn av ein svært tvilsam propagaverdi — har eg rekna som bortkasta. Dei endringane i bokmålet som eg faktisk foreslo, var slike som ligg innanfor det systemet som er godkjent i dag og ville ha gjort det meir konsekvent og regelrett — og som til dels alt har fått inngang i praktisk språkbruk, først og fremst hokjønnsending i ord på —ning. Avslaget frå fagnemda — som kom fire år etter at vi hadde sendt framlegget — reknar eg framleis som ei rein prestisjeavgjerd, ikkje sakleg begrunna.

Altså: Å styrke det radikale bokmålet i faktisk bruk var viktigare enn all verdas demonstrasjonsframlegg til endringar. Endresen vil vel seie at vi gjorde ikkje så mye for det heller, og sjølv sagt ha rett i det. Evna var berre ein skygge av viljen. Vi gav ut rettleiingsheftet *Å skrive radikalt bokmål*, vi har brukt litteraturprisen til å markere det radikale bokmålet, og elles brukt det og propagandert for det i bladet. Den kongstenen å utvikle laget til ein interesseorganisasjon for radikale bokmålsbrukarar vart ikkje røyndom, for dei kom ikkje til oss, eller i svært liten grad. Men framleis meiner eg at den einaste mulege samnorskpolitikken i det verkelege livet er å påverke språkbruken og språkhaldningane til å akseptere stadig større innslag av folkeleg språk i bokmålet, ved sida av det å styrke nynorsken.

Nynorsken

Her kjem vi tilbake til dette med nynorsken. Endresen meiner at ny-

norsken har vore eit hinder for utviklinga av eit folkeleg bokmål. Språkhistoria viser at dette er feil. Tilnærningspolitikken skaut fart i ein periode da nynorsken var i rivannde framgang — i tida 1890–1920, og heldt fram til 1950-åra. Det er heilt klart ein samanheng mellom nynorskens ekspansjon og samnorskpolitikken, sjølv om ein ikke treng dra inn konspirasjonsteoriar som reaksjonære målfolk gjerne vil: det at nynorsken var eit seriøst alternativ som alle visste ikkje ville forsvinne av seg sjølv, styrka påverknadskrafta hans på bokmålet. Det at begge partar i språkstriden såg at utsiktene til ein siger for noen av dei var små, gjorde at viljen til samarbeid og kompromiss var stor.

Etter krigen vart nynorsken trengt tilbake — meir av urbaniseringa enn av riksmålspropagandaen, men den skuva no på så godt den kunne den òg. Seinare har han nok konsolidert seg, men ekspansjonen hører vi stort sett om i leiartalene på Noregs Mållags landsmøte. Dette at nynorsken er «gjerda inn» og marginalisert er utan tvil hovudårsaka til at tilnærningspolitikk — og språkspørsmål i det heile — ikkje lenger blir opplevd som noe maktpåliggende, eller noe aktuelt for vår tid i det heile. Svakehaita til LSS er eit resultat av denne situasjonen — ikkje ei årsak, som voluntaristen Endresen ser ut til å meine.

Viss nynorsken skulle gå drastisk fram og vinne store nye grupper for seg, spår eg med nokså stor sikkerheit at følgjande ville skje:

Nynorsken blir kraftig «utvatna» — fordi store endringar av brukargrunnlaget til eit språk alltid fører til at dei nye brukarane set sitt preg på språket (substratverknad). Ein «rein» nynorsk føreset at språket blir avgrensa til små og velskolerte grupper.

Samtidig vil den «utvatna» nynorsken få mye større påverknadskraft på bokmålet og støtte folkeleggeringa der, og den gamle tilnærningsviljen vil vakne att — også fordi kontaktflatene mellom nynorsk- og bokmålsbrukarar naturleg nok blir større dess større mindretalsgruppa blir. Den språklege «osmosen» som er den eigentlege samnorskutviklinga vil skyte fart.

På den andre sida: Skulle nynorsken skrumpe inn og bli borte (noe heller ikkje eg trur vil skje i uoverskodleg framtid), så vil bokmålet

stivne. Det er ufattelag at Endresen kan tru at det da «ville stå mye klare fram hvor lite representativt bokmålet er for vanlig norsk talemål», slik at det da «ville bli lettere å vinne gehør for reformer». Når bokmålet har stått fram som lite representativt for norsk talemål — er ikkje det da nettopp fordi vi har hatt eit meir talemålsnært alternativ? Er det «lett å vinne gehør for reformer» i svensk, dansk, engelsk, fransk, tysk og russisk fordi det står «klart fram hvor lite representative de er for vanlig talemål?» Nei: Magistrar i allmenn språkkvitskap snakker sjølv sagt aldri tull, men av og til kan dei i det minste uttale seg på sviktande empirisk grunnlag. Utan lvar Aasen og målrørsla hadde vi aldri fått noe meir enn ei kosmetisk «fornorsking» av dansken, aldri noen dialektreising, aldri noen ting — berre ein majoneskrig og kanskje ei kommaregulering ein sjeldan gong.

Kva er drivkreftene?

Det er eitt problem som står igjen når eit slikt initiativ som Endresen blir dømt nord og ned. Ein kan hevde at mye av det eg har skrive om han her, også kunne ha vore skrive om Aasen da han la fram sin normal — som også var eit brot med all tradisjon og vane. Likevel vann normalen hans fram — rett nok i modifiserte versjonar — og vart til eit levande og internalisert skriftspråk for eit stort mindretal i folket. Det same kan jo skje med Endresen-normalen?

Det viktigaste motargumentet er at vi i dag lever i eit skriftspråkssamfunn som alle er integrert i på ein heilt annen måte enn på Aasens tid. Men det kunne vore interessant å spekulere litt meir kring dette — for også den gongen var det nye skriftspråket eit prosjekt mot alle odds. Det er skrive ein del bøker om kva som skjedde med det norske språksamfunnet frå 1870-åra og framover. Ei av dei kom i fjor — doktoravhandliga *Folkeopplysnings dialektikk* av Jostein Gripsrud. Emnet hans er amatørteatertradisjonen i målrørsla, men han har også ei svært interessant vinkling på sjølve framvoksteren av rørsla.

Som andre målrørslehistorikarar legg han vekt på dei bygdefødde lærarane si rolle. Lærarane var ein

profesjon i sterkt talmessig vekst i den perioden det her er tale om, på grunn av den voldsomme utbygginga av skolevesenet det nye og meir kompliserte industrisamfunnet kravde. Det var også ein profesjon med ein raskt veksande sosial prestisje. Ved å tilegne seg elitens akademiske danning på lærarskolane og samtidig utvikle ei særegen «danning» tufta på bygdedialektar og element av tradisjonell bygdekultur, kunne dei både hevde seg mot den etablerte embetsklassa og oppstre som kulturelle leiarskikkelsar på bygden. Gripsrud viser at dei på mange måtar var agentar for modernisering av bygdesamfunna, ved å tilføre nye kunnskaper, støtte moderniseringa av gardsdrifta og gå i brodden for oppbygging av organisasjonsliv, skriftliv og andre moderne kulturtak som amatørteater. At dei ofte hadde ein tilbakeskodande ideologi i forhold til industrialiseringa, urbaniseringa og arbeidarrørsla, er ei sak for seg. Det viktige her er at dei med si sentrale samfunnsmessige rolle frå ca. 1870 og fram til 1950/60-åra sette språk- og kulturspørsmål på dagsordenen på ei heilt annen måte enn tidlegare og dei gjorde språkreformrøslene og språkdebatten til ei folkesak som alle var for eller mot — ofte med heile seg.

Men i dag — ? Skolens krise og lærarstandens sterkt reduserte prestisje var eit av åttiåras heite debattema. Men skal tru om vi ikkje her er ved røtene til vår eiga krise? Lærarane detroniserte i si tid prestane som åndelige leiatar i lokalsamfunna. I dag er dei sjølve detronisert av bedriftsøkonomane. I «lærarsamfunnet» var kulturell sjølvutvikling og sjølvheving eit overordna mål både nasjonalt og individuelt. I dag er det lønnsemd, og det dominerer fullstendig tenkinga om kva som er viktig og uviktig i heile samfunnet bortsett frå sære utgrupper som oss. Det overordna målet for all samfunnsmessig verksemd er at vi skal konkurrere oss ut av alle problem, enten det er arbeidsløyse, miljøtilskitning, velferdskrise eller skolekrise.

I eit slikt ideologisk klima er eg imot all bruk av økonomiske argument for ei «løysing» på språkproblem. Det kan ikkje balanseras med «fellesarvtanken» og «nærhetstanken», som Endresen seier (s. 24) — fordi «bedriften Norge»-ideologane blant oss uansett vil blåse desse tankane ein lang marsj. Det er rett som han

seier at vi er blant dei rikaste landa i verda — og vi var eit av dei fattigaste, i alle fall i Europa, den gongen vi la oss til ein tospråkssituasjon ved å jamstille nynorsken. Det seier vel også sitt om eit anna verdigrunnlag blant dei som bygde opp dette samfunnet enn det som rår no. Det økonomiske argumentet i dag er ei eintydig argument for «bort med nynorsken». Og i morgen blir det kanskje eit argument for å bruke engelsk der det fremmer konkurranseevne og økonomisk vekst — og la dei uproduktive blant oss subbe med norsk (bokmål) når dei hevar si trygd.

Vi er så vidt inne i nittiåra. Det er ting som tyder på at dei ikkje berre blir eit framhald av jappetida, men at andre verdiar kan få ein renessanse, m.a. når det gjeld miljø, velferd og internasjonal solidaritet. LSS si utfordring blir å komme på banen att med dei verdiene vi står for — i alliance med andre krefter som også ser at kultur og språk er viktige faktorar i identiteten vår både nasjonalt og personleg. Kor vi kan søke slike alliansar, er eit nøkkelspørsmål. Ein ting vi heilt klart har forsømt, også i mi leiartid, er å finne fram til og søke kontakt i miljø utanfor norsklærarkrinsane der radikalt bokmål har eit visst bruksgrunnlag, t.d. landbruksmiljø og nordnorske kulturmiljø, for å nemne noe.

Vi må, slik eg ser det, nærmast begynne framanfrå att i opplysningsarbeid om så elementære ting som at språket ikkje er noe nøytralt og teknisk noe, men at motsetningane mellom språkformer symboliserer viktige konfliktlinjer i historia og i det noverande samfunnet. Vi må forklare folk meiningsa med å vere oppatt av desse tinga, og dernest korfor det er viktig å kjempe for den folkeleggjeringa av skriftspråka som vi går inn for som ein hovudpremiss for ei langsiktig samanveksing. Eg meiner massemidia viser langt mindre skjønnsemd og forståing for dette enn dei gjorde i syttiåra, så det er meir enn nok å gjere. Og da har eg enno ikkje nemnt EF — som eg ikkje meiner vi skal vere for eller imot som organisasjon, men som uansett vil ha språklege konsekvensar det er viktig å vere informert om, å informere om og diskutere. Altså, sammorskfolk: ikkje gjer som moldvarpen og grav dykk ned i normaldiskusjonar, men løft blikket — og løft hovudet!

Kan vi framskynde det felles skriftspråket?

Tomas Refsdal

«Språklig Samling» har hatt en del interessante artikler i den seinere tid. Det er ikke så ganske få som har lufta sitt syn og sine ønsker når det gjelder det framtidige fellesnorske skriftspråket.

Etter mitt syn er denne diskusjonen «et ord i rette tid». Dvs.: Personlig har jeg venta på den lenge, men om den kommer seint, så kommer den sikkert godt.

For å si det rett ut, så har det vært min oppfatning i mange år at vi ikke har vært særlig klare når det dreier seg om hvor vi egentlig vil hen – eller åssen vi vil ha det framtidige felles skriftspråket.

Tenker vi f.eks. på språket i bladet vårt (SS), som vi vel kan kalle vårt ansikt mot verden, så er jeg nok redd for at mange leserer utafor vår egen krets må ha fått det inntrykket at vår organisasjon LSS er en avlegger av Noregs Mållag. Så mange nynorsk-artikler har det vært der. Og de har ikke alltid vært på *radikalt* nynorsk heller. Det burde vel ha vært et minstekrav.

Det er ikke likegyldig hvilket språk som brukes i SS. Reint prinsipielt kunne vi vel alle ha ønska oss et språk overensstemmende med det framtidige felles skriftspråket. Det ville ha virka gagnlig, det ville ha vært god reklame for hele vårt arbeid. Men det er jo utopi. Det er vel ingen gitt i dag å kunne forutse konkret hvor fellesnorsken en gang kommer til å ligge, sett i forhold til våre to offisielle målformer i dag. Men om det er utopi, så gir det likevel uttrykk for et ønske: Jo nærmere vi skriver fellesnorsken, jo bedre er det. Det burde få oss til å granske og diskutere spørsmålet om åssen fellesnorsken kommer til å se ut.

Egentlig er det vel nettopp dette som nå diskuteres i SS. Kunne vi i prinsippet bli enige om straks å legge språket i SS så nær den framtidige fellesnorsken som mulig, dvs. så nær vi trur å kunne komme, ville det sikkert bli større flyt og fart i hele vårt arbeid. Inntil videre bør mottoet vårt være: Gransking og diskusjon! Slår vi inn på den linja med oppriktighet og glød, vil det kanskje vise seg at vi står nærmere hverandre enn språket i SS hittil har gitt inntrykk av.

Men det forutsetter altså at vi er villige til å granske med en oppriktig vilje og at vi bøyer oss for kjensgjerninger vi kommer fram til, og vi må ta hensyn til *alt* vårt talespråk, byspråk så vel som bygdespråk. Vi må trekke ut en fellesnevner av talespråket.

Skriftspråket må tuftes på talespråket. Hva annet skulle det vel tuftes på? Skriftspråket skal representere talespråket – på trykk. Kan vi ikke da enes om at vi i all vår gransking og diskusjon har talespråket (av i dag) som samlingspunkt og diskusjonstema?

I vårt arbeid med å trekke ut en fellesnevner i talespråket som gyldig skriftspråk, må flertallsformene veie tungt. Er det f.eks. et stort flertall i folket som sier «fram» og bare et mindretall som sier «frem», bør flertallsforma velges, men er de to formene noenlunde like mye utbredt, bør det være valgfrihet mellom dem. Slik vil det kanskje være mellom flere ord. En viss valgfrihet må vi tåle.

Samtidig synes jeg at der hvor nynorsk og bokmål har felles form eller uttrykk, bør vi ikke søke noe nytt. Infinitivsmerket «å» og bindeordet

«og» er like på begge målformene, og bør vel da fortsatt være det.

Det er klart det vil ta noen år å komme fram til et felles forslag på et felles skriftspråk. Språket er ei overmåte stor sak og den krever sin tid. Apropos tid: LSS har nå eksistert i en liten menneskealder. Men jeg husker godt at jeg alt fra første stund tenkte med meg sjøl: Jeg vil nok personlig ikke oppleve samnorsken, det vil ta lengre tid enn som så.

Ei stor sak krever stort arbeid

Og vi har ikke vært særlig heldige heller i den menneskealderen som har gått. Jeg tenker f.eks. på den skuffelsen jeg følte den gangen Ap gjorde kuvending i språkspørsmålet. Altså den gangen de satte ned Vogtkomiteen. Bakgrunnen da var tydelig den at de ville skyve hele språkspørsmålet til side, de ville ha det ut av politikken. De frykta vel for at de kanskje kunne tape noen stemmer på den saka også. Så fikk vi da Språkrådet som nå styrer og steller med språket. Så vidt jeg forstår er det slik at de verken kan eller vil gjøre noe til vår fordel. De fikk jo mottoet «språkfred» dyttende ned over ørene på seg alt før de kom igang. Og rådet fikk som kjent en konservativ sammensetning også. Jeg undres åssen våre to representeranter trives der?

Dette at Ap vrei seg unna språkspørsmålet (og de fikk de andre partiene med seg), håper jeg ikke betyr at språket er blitt lagt helt dødt. Men vi fikk vanskeligere for-

hold å arbeide under. Til gjengjeld må vi stå på med krum hals. Kanskje språket i seg sjøl har tyngde nok til å presse fram det som er naturlig og riktig. På et par punkter kjenner jeg i hvert fall en viss optimisme, og det er på viktige punkter også. Jeg tenker på de såkalte a-formene, dvs. a-ending i bestemt form av ho-kjønnsord og i fortid av en del verb. Dette ser jeg på som noe av det viktigste i hele språkstriden. Jeg synes også det er en viss framgang når det gjelder diftonger. Eks.: «bein» er ei form i tydelig framgang, ikke minst i sportsspråket. Det heter *beinhardt*. Andre ord er røyk, stein, sein, rein, grein osv. som blir mye brukt.

Et skriftspråk der disse a-endingsene og mange diftonger er gjennomført, ville jeg absolutt kalle et godt norsk språk. (Vel å merke når det gjelder ordbruk og rettskrivning. Å *stille* godt er en annen side ved språket som vi vel ikke skal komme

nærmore inn på i dene diskusjonen).

Kunne vi i LSS etter gransking og diskusjon komme fram til enighet på en del vesentlige punkter, ville vi stå mye sterkere. Vi må sette alt inn på å nå fram til den størst mulige enighet. Svært mye vil bero på det. Og om vi ikke når fram 100 prosent med én gang, vil tida modnes etter hvert.

Når jeg for min del har ei viss tru på de folkelige formene i bokmålet, har det også sin grunn i at jeg ser på den sterke stillingen bokmålet har i folket, f.eks. når det gjelder skole, avisar osv... I skolen er det vel fortsatt slik at det er ca. 17 prosent av elevene som har nynorsk, mens 83 prosent har bokmål. Det er altså en veldig overvekt for bokmålet. Og vi merker ingen trend i motsatt retning ennå. Og etter min oppfatning kommer vi heller ikke til å merke det. Den logiske slutning blir da for meg den at vi må sette vårt håp til bokmålets radikale former. Det er der vi

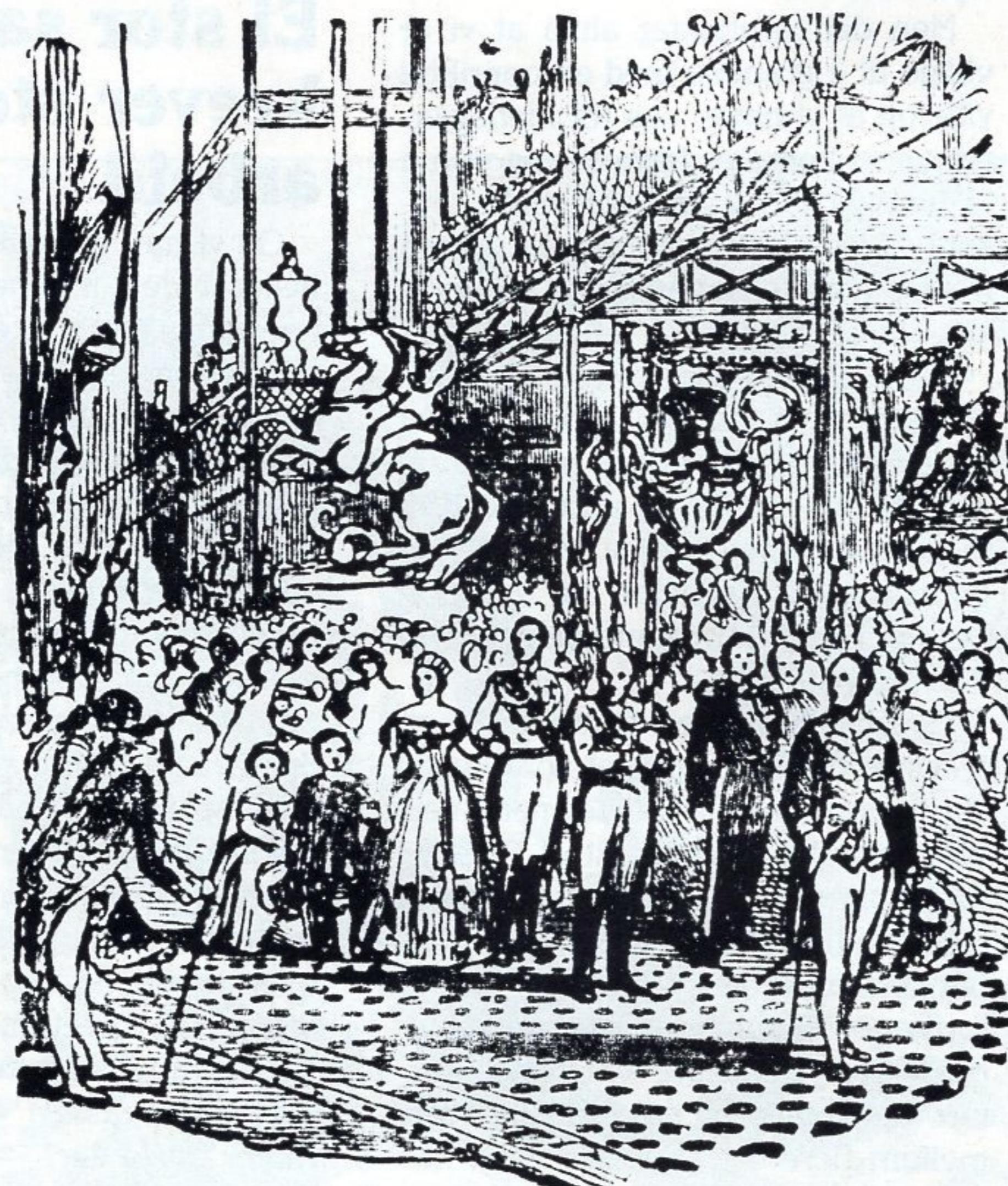
i første rekke må ha vårt arbeidsfelt.

Jeg har mange ganger tenkt på om vi kanskje burde hatt en grundig og saklig meiningsmåling om talespråket. Men det ville vel koste mye.

For igjen å komme tilbake til språket i SS: Det konservative språket — i begge målformene — gagner oss ingenting og bør derfor aldri brukes. Jeg har til og med inntrykk av at den stiveste nynorsken skremmer mange mennesker bort fra samnorsken. Det bør klart framgå av språket i SS at vi er tilhengere av et fellesspråk, en mellomting mellom våre to offisielle målformer.

Jeg synes jeg bør bemerke at med uttrykket «samnorsken» tenker jeg ikke på noe samla skriftspråk av i dag. Jeg tenker på det fellesspråket vi en gang får når vi ikke lenger har to offisielle skriftspråk, men bare ett.

Til lykke med granskinga og diskusjonen!



Vogt-komiteén samla til møte i Krystallpalasset i London i England.

Om samnorsk som praktisk utopi

Helge Gundersen

Som kjent pågår det for tida en diskusjon om samnorskpolitikk i spaltene til Språklig Samling. (Viktige innlegg er Rolf Theil Endresen: «Forslag til samnorsknormal» (2-1990) og «Samnorsk!» (1/2-1991); Eric Papazian: «Hvorsen har Dem det? Om Rolf Theil Endresens nye samnorsknormal» (3/4-1990); Arne Torp: «Bør me skrive radikal nynorsk?» (3/4-1990); Helge Gudnerson: «Vi bør skrive samnorsknaert!» (3/4-1990). Jeg synes det har vært framme mange interessante synspunkt. Det er mange spørsmål jeg er villig til å diskutere mer «fordomsfritt» enn jeg kan ha gitt inntrykk av hittil i debatten. For eksempel:

— Hva skal normgrunnlaget for samnorsk være? Skal samnorsk bygge på et tverrsnitt av talemålet i Norge eller skal vi gi opp den tanken og heller satse på det Arne Torp kaller «udanna østnorsk»?

— Skal vi lage et nytt detaljert forslag til samnorsknorm? Eller skal vi, i allfall i første omgang, nøye oss med å gi et groviss av hva slags normal vi kan tenke oss? Velger vi det første alternativet: Skal vi da lansere normalen bare som ei upresentiøs ordliste å legge seg opp mot for dem som ønsker å skrive samnorsknaert?

— I hvor stor grad er det mulig å hente inn unormerte former og bøyingsmønstre fra talemålet i samnorsk?

Det overordna spørsmålet

Dette er likevel underordna (men viktige) spørsmål. Det overordna spørsmålet i debatten går på om vi i det hele tatt skal drive samnorskpolitikk eller om vi bare skal drive «radikal språkpolitikk» uten å relatere det til ei klar og

markert forestilling om det framtids-språket vi kaller «samnorsk». For dem som mener *at vi ikke skal «markedsføre» samnorsk nå*, later det til å være et stort poeng *at det er unrealistisk å gå inn for å innføre samnorsk på kort sikt*. Jeg har inntrykk av at noen mener at den siste påstanden kan brukes som et argument mot den første.

I virkeligheten er den siste av de kursiverte påstandene en banal situasjonsbeskrivelse som alle er enige i. Jeg har aldri hevdat at det er politisk mulig med samnorsk på kort sikt, og jeg veit ikke om noen andre som har hevdat det de siste tjue åra.

Altså: Vi får ikke samnorsk på kort sikt, så det målet er umulig. Hva gjør vi da? Her fins det to hovedlinjer. Den

ene kommer til uttrykk i den første av de kursiverte påstandene over. Når ikke samnorsk kommer med én gang, skal vi bare virre perspektivløst rundt og av en eller annen grunn som er vanskelig å forklare for folk, støtte alle de radikale formene i bokmålet og eventuelt også i nynorsk. Den andre hovedlinja sier at når vi ikke får samnorsk på kort sikt, må vi legge opp en strategi for å få det på litt lengre sikt. (Det er det jeg kalte «den langsigte skriftspråkstrategien» i Språklig Samling 2-1990). Når vi vil få Norge til å nærme seg samnorsk, må vi holde fram samnorsk som det vi vil at Norge skal nærme seg. La oss se nærmere på denne strategien ut fra synsvinkelen som en *praktisk utopi*.

Luftballong
over
Christiania
sommeren
1852.
En praktisk
utopi.



Praktisk utopi

Vi trenger å «markedsføre» samnorsken som en «utopi». Samnorsken skal i en viss forstand framstilles som noe litt fjernet, som sånn språket burde ha vært. På den måten gir vi også et avstandsperspektiv på den nåværende språksituasjonen. Vi lar folk se språksituasjonen «utafrå», og det medvirker til at de får se hva som må endres på den. Vi viser ei alternativ framtid.

Det er ikke snakk om en utopi i vanlig forstand, en prinsipiell og abstrakt utopi. Utopien skal være *praktisk* og *konkret*. Den samnorsken vi presenterer, skal være mulig å gjennomføre (gitt et språk-politisk klimaskifte). Den må konkretiseres såpass at den kan være et bestemt mål å jobbe mot. (Kanskje skal vi legge fram en detaljert normal, uten at vi dermed låser oss fast til et endelig forslag). Det daglige språkpolitiske arbeidet blir ikke stort forskjellig fra i dag i forma. Forskjellen blir stort sett at vi får retningslinjer for arbeidet. Når vi foreslår rettskrivingsendringer, starter vi sjølsagt ikke med det mest urealistiske på kort sikt. Men vi nøyser oss med å foreslå former som hører hjemme i samnorsken. Og bestemmer

vi oss for at kløyvd infinitiv ikke har noe i samnorsken å gjøre, propaganderer vi ikke for at lærerne skal plage elevene med det bøyingsystemet. Og når vi skriver, passer vi på at vår egen språkbruk peker fram mot samnorsken og ikke bare er noe anna enn konservativt bokmål.

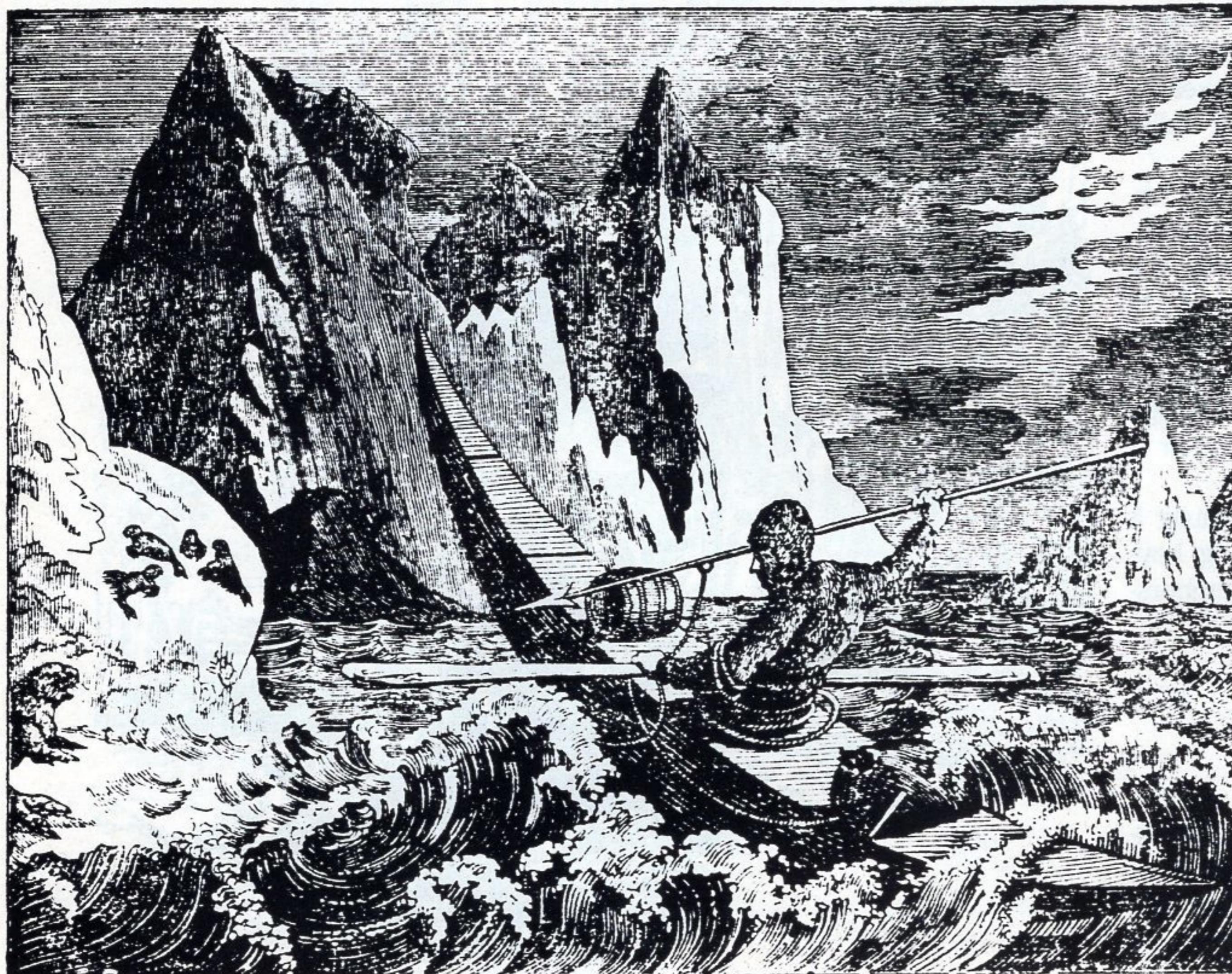
Kommende slekter

Det gjelder generelt for iallfall vår kultirkrets at samfunnet mangler visjoner som det er prinsipielt mulig å virkelig gjøre. Perspektivløshet og drømmeflukt har prega den seineste tida. Jeg «kjerner på lumbagoen» at stadig flere lengter etter veier ut. Noen har hevdat at visjonen om et miljøgiftfritt samfunn er et eksempel på en konkret utopi. Det kan være mye sant i det (sjøl om det er mye klisjéprega ute og går når det gjelder miljø). Men det at media forer stakkars umodne unger med miljøinnslag, er nok et tegn på at voksensamfunnet ønsker å skyve miljøkampen over på kommende generasjoner, som i så fall får en desto større jobb.

Viss LSS kjører ei konsekvent sam-

norsklinje, kommer vi til å være blant de første i løypa av de opposisjonelle i samfunnsutviklinga. Jeg trur det er et visst «marked» for praktiske utopier nå. La oss iallfall ikke overlate hele samnorsken til kommende slekter. Da kan de få en enda verre jobb enn oss. I allfall når det gjelder rettskrivingsnormalene, har ikke utviklinga gått vår vei. Det er vanskelig å få inn nye former. *Stabilitetsprinsippet* i normeringa får feste. Norge likner mer og mer på andre land i Europa, der rettskrivingsendringer er utenkelige. For Landslaget for språklig samling må det være negativt. Det er klart at det er mange ting som virker inn på språksituasjonen, men poenget med *organisering* er at en vil være med og påvirke samfunnet. Med den vage «fred og pluralisme-politikken» LSS har ført, har laget påvirket språkpolitikken på den måten at en har vært med på å styrke stabilitetsprinsippet i normeringa og å svekke mulighetene for samnorsken. Ved å kjøre fram samnorsken som en konkret, praktisk utopi, vil vi bl.a. gjøre et forsøk på å skape rørt vann og å sette våre tanker på dagorden.

Lykkes vi med det, kan samnorsken kanskje bli innført på lengre sikt.



Eskimo på seljakt i rørt vann.

Eric Papazian:

Samnorsk — samling eller samarbeid

Om målsettinga og ideologien til LSS

Dette er i allfall delvis et svar på artikkelen «Samnorsk!» av Rolf Theil Endresen — heretter kalt Rolf; jeg får vel være jemenslig, jeg og! — i forrige nr. av «Språklig samling». Jeg skal ikke si noe mer om forslaget hans til ny samnorsk-normal, men heller konsentrere meg om de prinsipielle spørsmåla han tar opp. Innlegget mitt er nemlig også et bidrag til en diskusjon om prinsipp-programmet vårt. Programmet står på saklista til landsmøtet den 17. november, og i artikkelen sin foreslår Rolf ei endring av § 1 som jeg ikke er så glad for. Derfor vil jeg til slutt i dette svaret legge fram et alternativt forslag til endring, som en slags konklusjon.

«Sentralisme» eller «anarkisme»?

Uenigheten mellom Rolf og meg går i all hovedsak ut på at Rolf syns det haster med å komme fram til en samnorsk skriftnormal mens jeg ikke gjør det. Jeg ser nemlig ikke dagens språksituasjon med to i allfall formelt likestilte normaler, hver med stor valgfrihet og flere varianter — det Rolf kaller «basarnorsken» — som noen stor nasjonal ulykke. Den var sikkert tenkt som en overgang, men den har opplagt sine gode sider, nemlig at alle i allfall formelt har muligheten til å velge et skriftspråk som passer dem. Det er dette Rolf kaller «nærhetstanken», og den er viktig for meg. Derfor blir jeg språklig «anarkist» mens Rolf blir «sentralist» fordi han legger større vekt på «enhetstanken». Som Rolf ganske riktig påpeker, er det en motsetning mel-

lom disse to prinsippene, og vi legger altså ulik vekt på dem. Det er mulig at «basarnorsk» er liberalisme, men det får ikke hjelpe. Navnet skjemmer ingen, og liberalisme og anarkisme er beslektet ideologier!

Dette betyr på ingen måte at jeg er imot tanken om et samnorsk skriftspråk — da hadde jeg vel ikke hatt noe i denne foreninga å gjøre. Tvert om mener jeg det er en både sannsynlig og ønskelig utvikling at bokmål og nynorsk påvirker hverandre, tilnærmer seg hverandre og muligens går helt opp i hverandre — på lang sikt. Jeg ønsker tilmed å bidra til ei slik utvikling ved å støtte tilnærming mellom språkformene, bl.a. ved å bruke en del «samformer» sjøl og støtte andres bruk av slike former (og deres plass i normalene). Men jeg synes altså ikke det er grunn til å forsere denne utviklinga, dels fordi jeg altså ikke er så veldig fornøyd med dagens situasjon og dels fordi jeg ikke tror det er så mye

vi kan oppnå på denne velprøvde veien uansett. Rolf kaller dette for nederlagsstemning og svartsyn. Sjøl kaller jeg det for *realisme*. Det er vel og bra med idealer og utopier, men idealer uten realisme blir ikke noe mer enn en utopi. Er vi tilfreds med det?

Rolf spør hva jeg bygger denne vurderinga på. Den bygger jeg i hovedsak på to ting. For det første den språkpolitiske utviklinga etter krigen, med riksmålsbevegelse, «språkfred», Språkråd, 1981-reform osv. Denne utviklinga innebar at den offisielle samnorskpolitikken ble lagt på hylla, og grunnen kan vel neppe være noen annen enn at den møtte sterkt motstand i store grupper. Jeg tror ikke motstanden vil bli noe mindre i dag. For det andre bygger jeg på medlemstallet i LSS, som heller ikke tyder på at folket lengter etter samnorsk. Grunnen til at vi er så få, kan ikke være at vi er ukjente blant språkpolitisk interesserte folk — vi

har da drevet vervekampanjer, og skulle dessuten være kjent for atskilige gjennom bladet. Rolf sier vi har et stort potensiale blant elever. Mulig det, men hvorfor melder de seg ikke inn?

Rolf sier at vi ikke har prøvd å «selge» samnorsk; bl.a. skal vi ikke ha kommet med «samnorsk-orienterte forslag» til rettskrivingsendringer i Språkrådet. Nei, kanskje har ikke laget gjort det, men Arne Torp har gjort det. Bl.a. har han foreslått å innføre former som «brøyt» og «føyk» — som Rolf etterlyser — i både bokmål og nynorsk. Det ble avvist, og det er ingen grunn til å tro at det hadde gått annerledes om laget hadde stått bak (snarere tvert imot!). Når sjøl ikke så små og fornuftige endringer nå fram i Språkrådet, hva da med en helt ny samnorsk-normal? Vi har heller ikke laga noen samnorsk-brosjyre, sier Rolf. Vi har kanskje ikke laga noen som faller i Rolf sin smak, men vi har da laga et helt hefte om laget, lagets historie og ideologi og om radikalt bokmål. Heller ikke dette har ført til noen strøm av begeistra tilhengere. Og dersom laget skulle satse på en samnorsk-normal a la Rolf si, så er jeg stygt redd for strømmen kom til å gå den gale veien!

Med en «klassisk» samnorskpolitikk av den typen Rolf og Helge Gundersen går inn for, tror jeg nemlig at vi vil støte folk ifra oss, især om den blir så radikalt iverksatt som ved Rolf sitt forslag til normal. Her må vi språk- og skrivebordsteoretikere bare innse at folk flest er dypt *vane- og tradisjonsbundne* og ikke særlig lystne på å bli reformert. De *identifiserer seg* med sitt tilvante skriftspråk, i den grad at bare det å sløyfe en stum «h» — som bare er rein ortografisk pynt — vekker sterke reaksjoner. Åssen kan vi da innbille oss at vi skal få overtalt folk til å skrive — og etter hvert også si — f.eks. «hvorsen» istedenfor «hvordan» og «korleis»? Det vil aldri skje, det påtar jeg meg å spå. Ikke om foreninga var 100 ganger så stor og innflytelsesrik. Rett nok gikk det glatt med store reformer i begynnelsen av hundreåret. Men da må det ha vært revolusjonære tilstander her. Nå er det mer normale forhold. Dette er ikke svartsyn, det er realisme. Den klassiske samnorskanken har lidd et nederlag, det syns jeg vi kan innrømme både for oss sjøl og andre. Det er forutsetninga for at vi

kan lære noe av feilene våre.

Derfor bør vi slå av på krava og ta sikte på en mer beskjeden, men samtidig mer realistisk målsetting, nemlig — i tråd med pkt. b i Språkrådets formålsparagraf — å fremme tilnærming mellom målformene med tanke på et *framtidig* samnorsk skriftspråk. Tanken om samarbeid mellom språkformene istedenfor kamp og konkurranse, f.eks. ved innbyrdes påvirkning og lån, og ved å fjerne bagatellmessige ulikheter og hindre nye i å oppstå, er vel så pass rimelig og fornuftig at den burde kunne vinne gehør også utafor filologenes krets. Men med en forsiktig samnorskpolitikk er vi dømt til å forblie en forening av folk med sans for nystaving og andre språklige eksperimenter — det vil si norskfilologer og lingvister. Er det det vi vil?

Rolf foreslår «alminnelig talemål», men tillegget «alminnelig» er vel ikke så mye mer opplysende enn «folke-». Fins det noe «ualminnelig» talemål?

Jeg skal gi Rolf rett i en ting til, nemlig at pkt. 1 i det nåværende programmet ikke henger særlig godt i hop. Heller ikke jeg kan se at vi samler det norske folket ved å gi talemålet oppreisning. Jeg er altså enig i at dette (viktige) punktet må revideres, likeså pkt. 2, som jeg syns er litt for mye preget av kampen mot riksmalet i 50- og 60-åra. For min del syns jeg vi bør nevne to innbyrdes uavhengige momenter når vi skal definere grunnsynet vårt. Det ene er at vårt språksyn bygger på et mer allment samfunnssyn — nemlig det *demokratiske*, der *likestilling* (likeverdighet) og *kvantitative* (ikke kvalitative) forhold — hensynet til *flertallet* — er avgjørende. Det andre er et mer spesifikt språkvitenskapelig grunnsyn på *forholdet mellom talemål og skriftspråk*, nemlig at det er praktisk at talemålet og skriftspråket i et språksamfunn *samsvarer* best mulig med hverandre (for flertallet, eller for flest mulige språkbrukere).

Et slikt samsvar kunne i teorien oppnås både ved å la talemålet danne mønster for skriftspråket og det omvendte. Men siden talemålet oppdragt er mest automatisert og mest integrert i personligheten, er det i praksis det første som er aktuelt. Å legge om talemålet er en mye vanskeligere prosess enn å legge om skriftspråket — jf. hvor trått det går med den «nye» tellemåten, trass i mange gode praktiske argumenter — og i praksis har da norsk språknormering stort sett retta seg utelukkende mot skriftspråket. Denne tradisjonen bør vi bevare. Talemålet er ikke et naturlig område for statlig styring. Dette betyr igjen at hovedhensynet ved skriftspråknormeringa må være *samsvaret med talemålet* (for flertallet). Jeg går ut fra at ingen av disse momentene er særlig problematiske, og at i allfall de fleste LSS-ere kan godta dem.

Når deg gjelder synet vårt på skriftsprålspolitikken, er altså samsvaret med talemålet (til flest mulig) et viktig hensyn, som bør nevnes. Men dette må vi se i lys av skriftspråkssituasjonen i dag. Vi befinner oss i en situasjon der det eksisterer to konkurrerende skriftnormaler, og disse må vi forholde oss til. Som jeg sa sist, er det ikke aktuelt å se bort

Samnorsk- tanken og prinsipp- programmet

Å revidere prinsipp-programmet er etter min mening på sin plass. Én ting er at jeg i likhet med Rolf har sett meg lei på ordet «folkemål». Det bør gå ut av vokabularet vårt, av 3 grunner: 1. Betydninga er uklar. Kløke menn har måttet skrive lange utgriinger om hva ordet skal bety, og det ble ikke så mye klarere etterpå heller. 2. Om «denotasjonen» er uklar, er «konnotasjonen» desto klarrere. Ordet er ikke nøytralt beskrivende, men et klart pluss-ord. Det smaker av slikt «kvasi-marxistisk» frasemakeri som forhenværende kulturminister Langslet en gang beskyldte nordistene for å bedrive. Jeg syns ikke vi skal drive med forkynnelse eller besvergelser i programmet vårt, men bare legge fram grunnsynet vårt på en klar, enkel og sammenhengende måte. 3. Sjøl om tolkinga ikke er entydig, er ordet i sin rimeligste tolkning ekskluderende og dermed udemokratisk, slik Rolf understreker. Det antyder at det fins noen som ikke er «folkelige» nok til å få være med å leke, uten at det sies rett ut. Enda mindre sies det hvem disse stakkarene er og hva galt de har gjort. Konklusjon: ordet bør erstattes med «talemål», rett og slett, forstått som alt norsk talemål.

fra dem og begynne på bar bakke. Og det er når det gjelder synet på bokmål og nynorsk at vi skiller oss på en avgjørende måte fra våre to språkpolitiske konkurrenter, riks-målsbevegelsen og målrørsla. Den grunnleggende forskjellen mellom oss og dem er at de kjemper *for hver sin eksisterende språkform*, og dermed – eks- eller implisitt – *mot den andre*, mens vi er for både bokmål og nynorsk. Det må være fordi vi mener at begge representerer hver sine språkbruksgrupper og at ikke noe av dem derfor kan tjene som felles skriftspråk for hele landet. Dessuten mener vi vel også at begge målformene har sin egenverdi og at vi ville tape noe dersom den ene eller andre bevegelsen «vant». Det sentrale i samnorsktanken, og LSS sin eksistens-berettigelse, må etter mitt skjønn være at vi i motsetning til alle andre vil ta vare på både bokmål og nynorsk. Det er dette Rolf kaller «fellesarv-tanken», men den kunne like gjerne kalles for «samarbeids-» eller «sameksistens-tanken».

Om det skal være som *egne normaler*, slik som i dag, eller bare som *deler av én samnorsk normal*, det er etter mitt skjønn ikke så viktig, og det er vi da heller ikke enige om. Derfor bør programmet vårt ikke *ta stilling* til dette spørsmålet, men bare nevne det alle samnorskfolk har felles, altså «fellesarv-tanken». Rolf kaller et sted tanken om et samnorsk skriftspråk for sjølve grunn-tanken i LSS, men jeg er ikke så sikker på det. Det kan nok hende at denne tanken sto sterkt blant reform-tilhengere tidligere, og i allfall lå den til grunn for det jeg har kalt den «klassiske» samnorsk-politikken, som Rolf altså vil gjenopplive. Men det var trolig fordi man før tok det for gitt at vi måtte ha ett språk, og at to-språks-situasjonen var noe uheldig og midlertidig. Nå har vi fått to-språks-situasjonen en stund, og «enhets-tanken» er ikke på langt nær så selvsagt som før. For min del tror jeg altså det er samarbeidstanken som er grunntanken i samnorsk-ideologien, ikke samlingstanken.

Forslag til nytt prinsipp-program

På bakgrunn av disse synspunkte-ne kunne jeg tenke meg å foreslå følgende punkter i programmet:

1. LSS går inn for en demokratisk språkpolitikk der alle språkbrukere og språkbruksgrupper er likestilt, men der hensynet til *flertallets* språklige behov og interesser veier tyngst. Videre mener LSS at det er viktig at skriftspråket samsvarer best mulig med talemålet for flest mulig, og at hensynet til talemålet derfor bør spille en viktig rolle for normeringa av skriftspråket.

2. For *talemålets* vedkommende betyr dette at alle norske talemål er like gode og bør kunne brukes fritt i alle sammenhenger. LSS er imot diskriminering av dialekten og press i retning av å normalisere talemålet, og i det hele tatt mot organiserte inn-grep i talemålet. Normalisert talemål bør av Staten betrekkes som ett tale-mål blant andre, og den offisielle språknormeringa bør fortsatt avgrenses til skriftspråket.

3. For *skriftspråkets* vedkommende betyr det at skriftspråket så langt det er praktisk mulig bør bygge på eller samsvere med talemålet, særlig flertallets talemål. LSS tar ikke stilling til spørsmålet om det skal være *ett* norsk skriftspråk eller om vi skal fortsette med to, eventuelt flere. Men slik forholdene i talemålet er i dag, mener vi at verken bokmål eller nynorsk slik de er i dag, og enda mindre riksmål, er egnet som et felles skriftspråk for hele landet. Skal vi ha ett skriftspråk, bør det følgelig være verken bokmål eller nynorsk, men en blanding eller en mellomting. Inntil vi eventuelt kommer fram til et slikt samnorsk skriftspråk, vil LSS arbeide for likestilling, samarbeid og tilnærming mellom bokmål og nynorsk, bl.a. ved å fremme bruken av de «radikale» formene i hver normal.

Noen kommentarer til slutt

Jeg mener dette oppsummerer kjernen i samnorsk-ideologien, i allfall den delen vi (forhåpentligvis) er enige om. Når det gjelder pkt. 3, er det altså noen av oss som vil gå lengre og *ta stilling*, og det må da også stå ethvert medlem fritt å arbeide for et samnorsk skriftspråk her og nå, i den ene eller andre utforminga. Men *laget* bør etter min mening ikke programfeste dette.

Disse punktene svarer noenlunde til pkt. 1–3 (+ pkt. 6) i det nåværende programmet. Om det også skal stå noe om åssenvi stiller oss til mer konkrete spørsmål – jf. pkt. 4–11 (– pkt. 6) i det nåværende programmet – tar jeg ikke stilling til. Det er jo gode, «progressive» saker alt sammen, men jeg er ikke sikker på om alt hører naturlig med til våre arbeidsoppgaver. Etter mitt skjønn bør vi avgrense oss til å være en *språkpolitisk* organisasjon og ikke skli ut i allmenn kulturpolitikk. Bør laget f.eks. ha et syn på skolepolitikk, norskfaget, kanselli-stilen og fremmedord?

Særlig er jeg i tvil om vi skal gjøre *samisk* språkpolitikk – for ikke å snakke om «andre minoriteter» – til en av våre saker. Samene har så vidt jeg veit sine egne kulturpolitiske organisasjoner, og det spørs om ikke vi skulle avgrense oss til å arbeide med det *norske språkspørsmålet*. Det er jo det vi gjør i praksis uansett, så det blir i alle fall ikke noe mer enn «store ord og fett flest».

Nasjon og språk

Even Hovdhaugen

Foredrag på humaniora-uka, Universitetet i Oslo, 1991.

For noen uker kom jeg på en grunnfagsforelesning til å si at det var en historisk tilfeldighet at vi her i landet snakket norsk. En student kom opp til meg etterpå og syntes jeg hadde gjort et grovt overtramp. Og det hjalp slettes ikke da jeg prøvde å forklare ham at vi kunne jo like gjerne ha snakket dansk, svensk, engelsk, tysk, samisk eller finsk. Han syntes visst fortsatt at jeg hadde bedrevet grov blasfemi.

Noen selvfolgeligheter

La meg starte med noen selvfolgeligheter. Språk er et av våre mest anvendte og anvendelige midler til å gruppere andre mennesker og til å markere egen gruppertilhørighet. I fleksibilitet og bredde i informasjonsspektrum har det et klart fortrinn framfor både klær, hufarge og andre kroppslige særdrag. Gjennom en persons språkbruk vet vi ofte umiddelbart hvor vedkommende er født og oppvokst og vi har et rimelig godt grunnlag for å slutte oss til personens utdannelsesbakgrunn, yrke og kanskje også politiske holdning. Noen av våre slutninger vil nok av og til være gale, men det er likevel antakelig høyere riktig gjetningsprosent her enn ved tilsvarende andre kriterier.

Grunnlaget for denne klassifiseringen av medmennesker er dialekter (geografisk bestemte språkvarianter), sosiolekter (sosialt betingete språkvarianter) og språk (politisk og etnisk betingete språkvarianter). Alle dialekter og sosiolekter er varianter av ett eller annet språk.

Her har jeg imidlertid forenklet vel mye. Den politiske inndelingen av geografien svarer ikke alltid til nasjoner. Først og fremst har vi land med flere språk som f.eks. Sveits og Belgia, og vi har språk som er nasjonalspråk i flere land som f.eks. engelsk og tysk. For det andre skal man ikke ha reist mye rundt i f.eks. Tyskland før man oppdager at tysk ikke alltid er tysk. Og det er ikke bare utlendinger som finner dia-

lektene i store byer som München og Köln uforståelige, nei svært mange tyskere vil også gjøre det, f.eks. de fra Berlin. Videre er dialektene i mange deler av Nord-Tyskland grammatisk klart nærmere nederlandsk enn tysk. Og over svenskegrensa i Värmland er det heller ikke lett å fastslå når folk slutter å snakke norsk og begynner å snakke svensk. I tillegg har vi språk som samisk hvor det er en mengde dialekter som for dem som taler dem i dag, utgjør ett språk adskilt fra alle andre enda det er usikkert om dette språket noensinne har svart til en felles politisk organisasjon og flere av dialektene er innbyrdes uforståelige.

Grumset terreng

Når begrepene språk og nasjon er så lite samsvarende, kan en lure på hvor tjenelige de er til å definere hverandre og kanskje enda mer hvorfor språk brukes som et sentralt nasjonalt og etnisk identitetsmiddel. Og hvorfor språkplanlegging, språkrensing osv. regnes som viktige nasjonale og politiske oppgaver i mange land. For å illustrere hvor grumset dette terrenget er skal jeg gi to sitater fra kjente norske språkforskere i dette århundret. Og la meg føye til, de er ikke unike! Det første er fra Gustad Indrebø: *Norsk målsoga*. 1951 s. 11:

Rett nok er det so at sume pygmæfolk (småvaksne folk, dvergfolk) ikkje synest ha noka serskilt mål, men talar målet åt grannefolki, og det kunde synast vitna um at dei fyrr

ikkje hev havt noko mål — fyrr dei lærde talemålet åt grannefolki. Men når ein granskar nøgnare etter, vert ein gjerne vis med at dei òg hev eller hev havt eit nedervt mål.

Hva som skal være så ille med å snakke språket til sin grannefolk er ikke klart, men ille er det tydeligvis. En mulig konklusjon av Indrebøs utsagn er at alle folk, alle nasjoner bør ha og normalt har sitt eget språk klart adskilt fra grannefolkas. Og den isolasjonisme eller i beste fall etnosentrismen vi kan spore her blir enda klarere uttrykt i Sigurd Kolsrud: *Maal og maal-gransking* fra 1922:

Det maalgranskinga mest ser paa, er dei større utskiljingar, først og fremst dei *nasjonale sermerkingane*, der ras eller folk har samla seg um sine eigne maal, og dinæst dei sosiale, som fylgjer med samferdsle og bystad, yrke og upplæring, ulikskap i aandelege og materielle tilhøve. Det nasjonale representerer paa ein maa-te den medfødde maalevna, det sosiale den ytre paaverknaden.

Me ser daa straks at det nasjonale er det viktigaste i eit maalsamfunn.

... Det er visseleg ein psykisk skilnad millom folkerasane. Gule og kvite, rauda og svarte har ulike lynde og lyt ha ulike maalevnor. Fysiologisk og psykologisk har dei store folkeslaga ulike fyresetnader for aandelegt liv. Ein ser det paa alt dei skaper, i kunst og dikting, ein kann òg sjaa verkna-

Fra Efesus
i Lille-
Asia.



den i den ulike maalbygnaden og maalføringa deira. (s. 22).

Disse synspunktene som så mye annen menneskelig dårskap er det vanskelig å si noe fornuftig om uten å se det hele i et historisk og krysskulturelt perspektiv.

Oldtid og middelalder

For å starte med vår vesteuropeiske-orientalske kultur-tradisjonen så var det i oldtiden og middelalderen ingen regel og heller ikke noe klart uttalt mål at en politisk statsdannelse skulle ha ett språk. Mange, ja antakelig de fleste statsdannelser av et visst omfang var flerspråklige. Mange og små språksamfunn var f.eks. i Lille-Asia, på Den pyreneiske halvøya og i Mellom-Europa regelen. Det var også vanlig å ha kjennskap til mange språk, dvs. en tilstand som er det normale i dag f.eks. i store deler av Afrika. Heller ikke var det noen absolutt norm at man skulle ha ett administrasjonsspråk, selv om det av praktiske årsaker ofte ble foretrukket.

Lille-Asia

Mens arkivene til det hetittiske riket i Lille-Asia i den 2. årtusen før Kr. viser at man der gikk svært langt i å tolerere en rekke skriftspråk til dels av helt ulikt opphav innen sitt rike (la meg bare nevne hetittisk, palaisk, luvisk, hattisk,

hurittisk, akkaddisk som noen av de mest brukte), var romerne mindre tolerante og godtok stort sett bare latin og gresk innen sitt imperium. Andre eldre og etablerte skrift- og administrasjons-språk som etruskisk, oskisk, venetisk og messapsisk som hadde vært latinens jevnbyrdige eller overlegne i utgangspunktet, forsvant i glemselet. Og det greske verdensriket til Aleksander den store og dets avleggere var enda mer monogamt og brukte fortrinnsvis bare gresk som administrasjonsspråk.

Den gradvise, men ikke fullstendige latiniseringen av det romerske riket og den noe mer overfladiske greskifiseringen av det greske verdensrike, var primært et resultat av en gradvis kolonisering, av praktiske språkvalg hos de undertrykte og av en allmenn kulturpåvirkning og spredning som resulterte i mer eller mindre bevisst skifte i nasjonal identitet.

Synet på språklig mangfold

Synet på språklig mangfold som et truende og undergravende element i staten er i tida før 1500 bare kjent som et bevisst grunnlag for språkpolitikk i inkariket i Sør-Amerika. Der pågikk det en storstilt og etter resultatene å dømme svært vellykket inkafiserings-kampanje, bl.a. ved tvangsutsettelse av små grupper quechua-talende kolonister i landsbyer og områder hvor man snakket andre språk enn quechua. Inte-

ressant nok synes den regerende inka-familien selv å ha hatt et annet familiespråk enn quechua.

Dette betyr ikke at i tida før Columbus og Gutenberg var alle tolerante og vidsynte i språkspørsmål. Grekerne hadde ofte en nokså foraktelig holdning overfor dem som snakket barbariske språk. De var barbarer, noen som babblet, og ingen gresk språkforsker så noen gang grunn til å beskjefte seg med noe annet språk enn gresk. Og bare i liten grad fant grekere grunn til å lære seg andre språk. Derimot hadde grekerne betydelig toleranse overfor dem som snakket og skrev ulike varianter (dvs. dialekter) av gresk.

Romerne var litt mer tolerante overfor andre språk enn grekerne og enhver danned romer hadde lært seg gresk. Men dermed var det også jamt slutt og folk som keiser Claudius som lærte seg etruskisk, ble sett på som noe upraktiske og lettere forvirrede. Heller ikke var man nådige overfor dialekter og sosiale lavstatusvarianter av latin. En dikter som Catull lar hånen hagle over den stakkaren som lik enhver moderne italiener ikke uttaler *h* hvor det skal uttales en *h* og omvendt.

Det er først i tida fra 1500 og utover at språket blir et sentralt element for status og identitetsdefinisjonen til en politisk statsdannelse. At dette skjer kan vi lett konstatere. I en rekke grammatikker, lærebøker osv. over hele Europa dukker plutselig og eksplisitt de samme argumentene opp.

Antonio de Nebrija

For å illustrere hva jeg mener skal jeg først ta argumentene fra den første kastiljanske grammatikken til Antonio de Nebrija fra 1492 med tittelen *Grammatica de la lengua castellana*. Nebrija sier at det er tre grunner til at han har skrevet grammatikken:

a. Han vil kodifisere språket og etablere et litteraturspråk som forfattere og oversettere kan bygge på slik at det de skriver, blir stående og forståes av seinere generasjoner.

b. Han vil fremme læringen av fremmedspråkene fordi det blir lettere å lære fremmede språk dersom man først kan grammatikken på sitt morsmål. I fortalen skriver han: «I mitt grammatikkopplegg, Deres Majestet, vil jeg punkt for punkt sammenligne med latin. Når man underviser på denne måten vil det ikke være noe under om man lærer latinsk grammatikk i løpet av ikke måneder, men dager, og mye bedre enn nå hvor det krever mange år».

c. «Ettersom Deres Majestet har underlagt seg mange barbariske folk, nasjoner og språk blir det dermed nødvendig å lære bort vårt språk for kjøp og salg».

Det er ikke vanskelig å se de nasjonalistiske og politiske holdninger bak denne grammatikkskrivingen.

Laurentius Albertus

Mer utførlig, men i bunn og grunn like er argumentene i en av de første tyske grammatikkene nemlig Laurentius Albertus: *Teutsche grammatick oder Sprach-Kunst* fra 1573. Foruten alle argumentene som vi finner hos Nebrija føyer han bl.a. til følgende:

«Jeg er ikke forundret over at ordene forandres hos germanerne. Nye oppstår daglig og gamle går av bruk. Videre er det en oppsplitting i dialektter som i knapt noe annet språk. Men denne ordenes forandring hadde ikke funnet sted dersom i tide grammatikkens regler hadde vært nedskrevet. Og ikke hadde fedrelandets språk hatt en så varierende uttale og bruk dersom man hadde holdt seg innenfor visse uttalegrenser og bruksgrenser og ikke tillatt den nesten ubotelige oppsplitting som vi nå finner».

Videre hevder Albertus at manglende språkenhet og språkstabilitet kan føre til religiøse fortolkningstvister med påfølgende stridigheter og kriger. Og oppsummerende sier han at det er uverdig at tysk skal være et barbar-språk uten grammatikk.

Stolte aner

Og liknende argumenter finner vi fra språksamfunn til språksamfunn over

hele Europa. Nasjon og språk kobles sammen når de moderne europeiske nasjonalstatene oppstår.

For de små språksamfunnene blir det selvsagt viktigst å legge vekt på stolte historiske aner og at man hadde en grammatikk like god (dvs. like innviklet og komplisert) som alle andre språk. Antallet kasus og ordklasser måtte minst være som i latin og jo høyere antall ordklasser en grammatiker regnet opp for et språk, jo større prestisje mente man det fikk.

Noen språk som islandsk hadde stolte aner (dvs. norrønt) å vise til. Andre språk som svensk og nederlandsk som ikke hadde noen gode aner, diktet dem opp. Svenske og nederlandske språkforskere brukte gjennom et par hundre år mye av sin tid til å bevise at svensk, respektivt nederlandsk, var språket i Edens have eller i alle fall det eldste og mest opprinnelige av de nå eksisterende eller kjente språk.

Hvorfor fikk vi denne fokusering på språk som uttrykk for nasjon i tida rundt 1500 og enda mer kraftig forsterket i tida utover? Svaret er ikke innlysende. Framvoksten av de nye nasjonalstater er en mulig forklaring, men ikke nok fordi vi kunne haft dem uten at språket ble et kriterium (og i de fleste tilfeller passet kriteriet dårlig). Boktrykkerkunstens gjennombrudd er en annen mulig forklaring, men den må i beste fall være indirekte.

Korinth.



Motiv
fra
Korinth
i Hellas.

Tre Indianerhøvdinger.



I det vestlige Nordamerika lever et Folk, som kaldes Indianere og som ere Efterkommere af Landets oprindelige Beboere. De blive mere og mere fortrængte af de indvandrede Europæere og deres Antal formindskes stadigen, saa dette Folk formodentlig tilsidst vil blive udsettet af Jorden.

(«Almuevennen»,
27de August 1853.)

Latin — fortreffelig og konstant?

Det dominerende skrift- og administrasjonsspråket i Europa i middelalderen var latin. Bare i periferien (som Island og Irland) eller i mer sporadisk bruk (som provençalsk og anglosaksisk) ble andre språk benyttet. Og en av mytene knyttet til latinen og dens fortreffelighet var latinens konstantheit. Den var én og uforanderlig fra evighet til evighet. Renessansens antikkbegeiste latinforskning kunne modifisere dette bildet noe. Latinen hadde faktisk forandret seg fra oldtiden til mellomalderen og det hadde funnet sted en endring (vulgarisering) i ordforråd og grammatikk som rennessanselatinerne så det som sin hovedoppgave å bøte på. Slagordet ble tilbake til den klassiske latinen, til Cicero og Caesars språk.

Gutenberg

Og så kom Gutenberg og viste det skrevne ords makt og anvendelighet. Men da slår den store skrekken ned. Folkespråkene er jo ikke konstante som latinen. De språker både i tid og rom. Det er mange sameksisterende

varianter (=dialekter) innen et rike. Dersom man ikke valgte én av dem som norm eller fulgte et lvar Aasen opplegg med å lage en dialektal fellesnorm, trodde man at man ville ende opp i et politisk anarki hvor ingen sentral myndighet hadde autoritet og ingen forsto hva andre skrev.

Enda mer bekymringsfullt fant man det var at naturlige språk endret seg. Dette trodde man i første omgang skyldtes at de bare var talespråk og uten grammatikk. Når de ble skriftspråk og en grammatikk ble skrevet for språket, ville endringen stoppe opp trodde man. Redelsen for språkendring ble eksplisitt begrunnet i at det som var skrevet av lover og religiøse tekster i en periode kunne bli uforståelige eller mistydes i en annen tid og at man i beste fall måtte drive med stadige omskrivninger og oversettelser av f.eks. lover og Bibelen til en ny generasjons språk. Dette ville føre til både juridisk og religiøst anarki som bare et fast uforanderlig skriftspråk kunne rette opp.

Språknormeringsorganer

For å hindre dette mulige forfall la man seg i en rekke land på en sterkt

språknormerende linje som snart resulterte i språknormeringsorganer som det italienske *Accademia della Crusca* (1582) og det franske *Académie française* (1635) og deres etterfølgere. I tida etter renessansen og spesielt fra 1600-tallet vokste det fram en tradisjon for at språk skal være normerte, regelmessige, unntaksløse og at de også er et av de fremste kjennetegn på en nasjons identitet. Det første punktet ble særlig knyttet til en fast ortografi, mens det siste var knyttet til arbeidet for å bevise at ens språk var det beste og det mest logiske i verden. Foregangslandet i denne bevegelsen var Frankrike, med England som en god nummer to og så gjenfinnes det i noe mer avblekete versjoner i de andre europeiske landene.

Hva normering og da spesielt ortografisk normering angår, har det vært antydet at denne henger nærliggende sammen med boktrykkerkunsten. Typografene hadde rett og slett behov for faste normer i trykkingen. Problemets er at ortografien fløt i de fleste europeiske språk helt fram til ca. 1800, ja undertiden lenger. Og selv om det var en viss tilstramming i forhold til det ortografiske anarki før Gutenberg, er det mer tale om en saklig og gradvis tilstramming i variasjonsbredden og ingen fundamental endring.

Det nasjonale aspektet kan nok føres tilbake til den italienske renessansebegjæring for den klassiske latinen og kampen for å se på latinen som Italias eneste konstante identitet og selve symbolet på den klassiske storhetstid i motsetning til renessansetidens politiske oppsplitting og kaos. Søkenen tilbake til Ciceros og Caesars latin var samtidig en søken tilbake til det romerske imperiums politiske storhet og enhet.

Linjene fram til vår tid

Før vi ser på andre mulige forklaringer skal jeg fortelle litt mer av historien og i trekke linjene fram til vår tid. Språkets sentrale plass i den nasjonale identitetsoppbygning og den vekt som ble lagt på språknormering, kom også til å prege språkvitenskapen. Vi fikk i Frankrike og England og seinere i USA og en rekke andre land en politiserende språkvitenskap hvor forskeren også var politiker og så det som legitimt å være det. En fransk språkforsker primært oppgave gjennom de siste 400 år har vært å beskjefte seg med nasjonens språk fransk, både som standardspråket i motsetning til dialekter og minoritetsspråk og som et språk som skal dyrkes til å være likeverdig og helst bedre enn andre kulturspråk. På samme måte har en vesentlig del av amerikansk språkforskning vært viet arbeidet med amerikansk engelsk og beskrivelsen av dets egenart og normeringen av denne varianten som et nasjonalt symbol.

Bak dette lå teorien om at det er et intimt forhold mellom et språk og de mennesker som snakker det og det samfunn hvor det snakkes, dvs. en slags politisk lingvistikk. F.eks. var forholdet til engelsk fra første stund etter den amerikanske selvstendighetserklæringen et problem for amerikanerne. Det har vært sagt at det var lettere å erklære seg uavhengig av George III enn av Samuel Johnson. Den som formulerte den amerikanske språknasjonalismens syn var ordboksforfatteren Noah Webster (1758–1843). Han hevdet bl.a. at

"The English is the common root or stock from which our national language will be derived. All others will gradually waste away — and within a century and a half, North America will be peopled with a hundred millions of men, all speaking the same language."

"Customs, habits, and language, as well as government should be national. America should have her own distinct from all the world."

Hvorfor skulle man i Amerika bry seg om europeisk engelsk som er «almost confined to an Island and to a few millions of people.» Eller som John Adams, USAs andre president, sa «the United States have the right to coin words as well as money». Eksempler på slike nydannelser er *currency* (laget av Benjamin Franklin) og det vulgære *lengthy*. Denne politiske språklige nasjonalisme er sikkert en av forklaringene på at det først i dette århundre ble opprettet universitetsstillinger i USA i amerikanske indianerspråk. Noe så barbarisk kunne den nye nasjonalstat ikke være offisielt bekjent av eksisterende eller hadde eksistert innen dets grensider som vi følger Websters visjon.

Noam Chomsky

Mange av dere har sikkert hørt namnet til den kjente amerikanske språkforskeren Noam Chomsky. Men det er kanskje ikke som språkforsker, men som politisk skribent dere har hørt om han. Chomsky var en av de hardeste kritikere av den amerikanske politikken i Viet-Nam og seinere i Nicaragua. For oss kan det virke som noe langt fra innlysende at en språkforsker også skulle være politiker. Men som den kjente amerikanske faghistoriker Julie T. Andressen har påpekt, det er snarere tvert imot. I USA har språkforskning nesten alltid vært politisk preget og Chomskys politiske engasjement er mer hva vi skulle forvente enn hva vi skulle bli forbaut over.

Det var tysk forskning og den humboldtske universitetstradisjonen i forrige århundre som brøt dette mønsteret. I frihet og ensomhet studerte de tyske forskerne språket liksom alt annet, som et isolert vitenskapelig materiale uten å være bundet av dets sosiale rammer og målsetninger. Og det humboldtske universitetsmønster ble en suksess som fikk innvirkning på universitetene i mange land og litt virkning blant leg og lærde overalt i den vestlig verden. Så i dag er vi vel alle til en viss grad åndelige barn av en tysk humboltianer og en fransk nasjonalist. Og når arv og aner er fastsatt, kan vi kanskje gå tilbake til verden og se på den.

Margaret Mead

Den amerikanske antropologen Mar-

garet Mead har satt opp to stereotypier for menneskers forhold til språk knyttet til to stillehavskultursfærer:

Den polynesiske holdningen er at når man møter fremmede som snakker et språk som man forstår litt av (et beslektet språk eller dialekt), er reaksjonen: «De snakker jo nesten som oss, de må tilhøre vårt folk.»

Den melanesiske holdningen i samme situasjon er: «De snakker ikke helt som oss, de snakker galt, ja egentlig kan de ikke snakke riktig og er fiender, ja knapt anständige mennesker. La oss drepe og spise dem.»

Og mens man i Polynesia fra Hawaii i nord til Påskeøya i øst og New Zealand i sør over en enorm triangel snakket språk og dialekter som ikke er stort mer forskjellige enn de nordiske språkene, er det melanesiske området fullt av innbyrdes uforståelige språk som veksler fra landsby til landsby. En gang i en landsby på Fiji opplevde jeg at kona i huset pekte på et hus i nablandsbyen ca. 100 meter unna og fortalte meg hvilken uforståelig og dum dialekt de talte der.

I vår del av verden er språk som etnisk begrep oftest definert polynesisk, mens den politiske definisjonen gjerne er melanesisk. Problemet oppstår med stater som består av flere språkgrupper og språk som er spredt på flere stater.

Språk delt på flere land

Når et språk er delt på flere land, kan vi ofte observere at det blir en tendens til at man splitter språket opp i nye språk. Det er det som vi ser spor av i dag i den engelsk-talende verden hvor amerikansk engelsk, australsk engelsk, new-zealand-engelsk osv. ofte kjemper for å markere seg og sin identitet. På samme måte er den gjengse historien om at latinen ble splittet opp i dialekter som seinere utviklet seg til de romanske språkene bare delvis riktig. De romanske språkene oppsto fordi det oppstod (bl.a. som følge av romerrrikets opplosning og omveltingene under folkevandringstiden) nye nasjonale identiteter som knyttet seg til nye språk. Og når norsk, svensk og dansk er ulike språk er det ikke bare fordi det er tre adskilte politiske stater, men fordi det er folk med ulik historie, tradisjoner, minner.

Vi må også merke oss at et eget språk ikke er noen absolutt forutsetning for å ha og opprettholde en etnisk identitet. Jeg har selv lært å kjenne en

gruppe i Perú som heter mochicafolket og som for 500 år siden var en mektig nasjon. I dag snakker de praktisk talt alle kastiljansk, selv om noen ord fra deres opprinnelige språk eksisterer i dialektene. De utgjør heller ikke i dag noen politisk enhet. Men gjennom religiøse skikker, handverk, sosiale regler, mat, legender osv. har de enda en mochicidentitet.

Norsk

Dersom språk er et kjennetegn på identitet, blir også språkskifte et spørsmål om identitetsvalg. Når norske og andre innvandrergrupper i USA i stor grad gikk over fra sitt morsmål til engelsk, var nok en vesentlig årsak at de valgte å identifisere seg med den amerikanske nasjonen. Og det samme kan sies om de områder som har skiftet over fra samisk til norsk. Og vi opplever det også blant nyere innvandrergrupper her i landet. Likevel, et slikt identitetsskifte er ofte ikke lett og ikke sjeldent stopper han halveis. Man lærer det nye språket, men ikke så godt og aksentfritt at man blir på linje med og identisk i språk med de innfødte. Ofte, i alle fall i begynnelsen, bevarer man trekk av sitt opprinnelig språk i uttale, bøyning og ordvalg. Vi får tyrkernorsk, pakistanernorsk eller norskamerikansk.

Denne splittede språklige identifisering er det som vi på godt norsk i lang tid har kalt knoting. Og i alle fall i min barndom var knoting ikke noe positivt ladet ord. Kanskje henger dette sammen med en av de svarteste og mest seiglivete sider av den språklige rasistiske nasjonalisme. Nemlig at det å skifte språk ikke bare er et forræderi av den enkelte mot gruppen, men også en katastrofe for en gruppe. Man må bevare morsmålet, man må med alle midler kjempe for at en gruppe (spesielt der om den tilhører ens eget språk) ikke skifter språk.

Identitetsproblemer?

Det lyder pent dette, men hva med de ulykkelige menneskene som har gjort det mer eller mindre frivillig. Når man leser om språkvern og språkrensing, kan man lett slutte seg til at de stakkars shetlendingene som forkastet sin norrøne arv og rike kultur og gikk over til det utarmete engelske språket må ha lidd og lidet av alle slags identitetsproblemer og andre psykiske plager, men færøyingene, som har vært trofaste mot sitt språk, har det ganske problemfritt og en mye rikere kultur.

Rent bortsett fra det absurde i dette, var og er dette et syn som det verken faglig er grunnlag for eller noen prak-

tisk og human grunn til å opprettholde. Mye i mytene om språk og nasjon er ren maktpolitikk slik som mye ellers ved språket. Å ikke skulle kunne skifte geografisk, sosial og nasjonal identitet er i beste fall en tvangstrøye og i verste fall ren rasisme. Og verken faglig eller ifra de politiske, juridiske og humanistiske idealer som vi bekjenner oss til, er det noe grunnlag for å stigmatisere språkskifte.

Troen på at en politisk statsdannelse må ha ett felles administrasjons- og nasjonspråk er utbredt, men ikke bare har det vist seg at dette ikke er praktisk nødvendig (vårt eget og mange andre land har klart seg godt uten en slik fellesnevner). Det glemmes også ofte at enspråklige stater er og blir et unntak. I Europa er det vel bare Island og Portugal som er enspråklige.

Vår egen nære historie

La oss nå helt til slutt gå litt tilbake i vår egen nære historie. Flere før meg har påpekt at hovedårsaken til at lvar Aasens nynorsk slo så sterkt igjennom her i landet og at fornorskningaspektet preget store deler av det norske språkspelkummet i forrige århundret, var behovet for en nasjonal identitet og en markering av den nye norske statsdannelsens egenart. Vi vet vel enda ikke nok til å trekke den endelige konklusjonen og det er ganske påfallende hvor ømtålelig dette feltet er. Det finnes f.eks. enda ikke en grundig lingvistisk faghistorisk analyse av lvar Aasen. Men det vi vet er at både i samtid og ettertid og fra lvar Aasen og fram til i dag brukes det en rekke andre argu-

menter enn det nasjonale for de ulike formorskingslinjene. Ikke minst legger man vekt på det pedagogiske ved at dansk var et fremmed språk og så fjernet fra barnas taalemål at det gjorde det altfor vanskelig for dem på skolen. Troen på at bokmål og nynorsk skulle skytte alle gjennom lærdommens vidåpne port på ny rekordtid var stor. Men skal vi være ærlige (og det bør man antakelig ikke være i slike saker) så var forskjellen mellom dansk skriftspråk og norsk taalemål i land og by både i forrige og dette århundre ikke større enn den vi hadde og har i de fleste europeiske land som vi ellers gjerne sammenlikner oss med. Tyskland, England og Frankrike er noen eksempler. Nei ut fra pedagogiske, administrative og kultuelle argumenter kunne vi like godt ha fortsatt å bruke dansk skriftspråk her i landet. Og det hadde kanskje ikke vært så dumt. Og hadde vi vært mindre norske da?

Knoterne: foregangspersoner

Kanskje er en mer utstrakt bruk av samme språk i ulike varianter i flere nasjoner den eneste måten å opparbeide en polynesisk holdning til språklig variasjon på som også kunne gi grobunn for å søke etter fellestrekke elers mennesker og samfunn imellom. Kanskje skulle ikke lvar Aasen vært så opptatt av alt det som skilte norsk og dansk, men satt seg ned og sagt: «Det er nå likevel det samme språket og det meste har vi felles.» Kanskje er ikke språkskifterne og knoterne forrædere, men foregangspersoner i kampen mot det som jeg svært personlig vil kalte språknasjonalismens forbannelse.

Bro paa Nyseeland.



Vi have i et Par af de foregaende Aargange leveret Afbildninger af forskjellige slags Broer, og til disse føie vi nu ovenstaende af en Bro paa Nyseeland. Den gaar over Kaitaiafloden i Nærheden af Missionsstationen Kaitaia.

(«Almuevennen», 25de Juni 1853.)

Magne Aksnes:

Nynorsk i framgang

Professor Kjell Venås har skreve ei uvanlig innhaldsrik bok om Noregs Mållag i 1980-åra. Boka er og særstak velskreven, med eit saftig, heilnorsk ordtilfang.

Forfattaren skildrar ein nynorsk i framgang. Skolemålsprosenten er kommen opp att på sytten, etter å ha ligge på sekstentallet i ei årrekke. Dette har bl.a. sammenheng med at målfolk etter iherdig arbeid har greidd å få oppretta nynorskklassar i ei rad byar og tettstader, som t.d. Stavanger, Sandnes, Haugesund, Bergen, Flora, Måløy, Ålesund, Molde, Levanger, Mosjøen og Tromsø. Dette er ikkje mindre enn imponerande. Det er jo i skolen målsaka blir vunnen eller tapt. Kor mange er det som går over til nynorsk når dei først har fått si opplæring i bokmål? Denne snunaden til fordel for nynorsk lover godt...

Også på mange andre område er det gjort godt målarbeid i siste tiåret – for å frigjøre folket språklig og for å sikre demokratiske rettar for målfolk. Sidemålsopplæringa har vore under press frå fleire hald, men alle åtak er slått tilbake. Sidemålet står framleis trygt, og godt er det. Den skansen må vi aldri gi opp, sålenge vi har to offisielle målformer i landet.

Tilgangen på nynorske lærebøker har som vanlig vore så som så. Venås antyder at det i mange hove kan være det beste å lage lærebøker med tekster på begge målformer etter ei viss fordeling. Dette prinsippet har jo tidligare vore praktisert i ein del norskbøker og med godt resultat. Ein bør trulig gå vidare på den veggen, og da ikkje berre m.o.t. bøker med små opplag.

Den nynorske målforma har halde seg nokså stabil i åttiåra. Eit forsiktig framlegg frå den såkalte Bymålsnemnda om å tillate tostavingsbøyingsformer uten omlyd i presens av sterke verb (kommer, graver, holder), for å komme folkemålet på Søraustlandet og langs kysten i møte, førte dessverre ikkje til noe positivt. I Norsk språkråd har konservative krefter i nynorskseksjonen tvert imot greidd å tvinge fleire tradisjonelle former inn att i rettskrivinga, t.d. me som jamstilt med vi. Samtidig blei eit framlegg frå Landslaget for språklig samling om å jamstille Norge med Noreg på nytt vraka.

Det store som har skjedd på rettskrivingsfronten i dette tiåret, er uten sammenlikning den omfattande utvidinga Norsk språkråd har vedtatt av rammene for ordtilfanget i nynorsk. Etter fleire års grundig arbeid i den såkalte Venåsnemnda (professor Venås var formann) gjorde Språkrådet i 1984 endelig positivt vedtak i saka, sjøl om motforestillingane frå målhald var mange og viktige. Dette var ikkje ein dag for tidlig. Endelig kan nynorskskrivande sleppe noen av dei frustrerande forbud og påbud som den krampaktige purismen har ført med seg. Ein har omsider akseptert at det ikkje er opphav eller forstavingar og endinigar som avgjør om ord er gangbare, men korleis dei blir brukt. Spørsmålet er om orda lever i folks dagligtale og kjennes heimlige, ikkje om dei historisk sett er danske og fins i bokmål. Mange ord med forstavingar som an-, be-, bi-, er- o.l. er såleis mindre problematiske enn før. Ei liknande utvikling ser ein m.o.t. endinaga -heit, der Norsk språkråd hittil

har godkjent om lag tjuefem ord. Men ord som er knytta til ein oppstylda kansellistil, vil Språkrådet sjølsgagt avvise i nynorsknormalen, nå som før.

Etter den store dialektbølgja i 1970-åra har det tydeligvis komme inn eit meir edruelig syn blant målfolk når det gjelder forholdet mellom dialektane og normalmålet. Ei tid var det jo ein del som helst ville skrive rein dialekt, uten omsyn til landsgyldige rettskrivingsnormer. Etter kvart er det noen som har reis spørsmålet om i kva grad ein kan lite på dialektane – om dei er reine og gode nok – som det faste grunnlaget for nynorsk skriftmål. Dialektane er jo blitt svært oppblanda med bokmål i ulike variantar. Ein av medlemmene i Venåsnemnda, Magne Rommetveit, er blant dei som sterkest har målbore slike synsmåtar. I forlengelsen av desse tankane har også yngre målfolk komme til at vi likevel trenger ein overbygning over dialektane av nynorsk normaltalemål, slik at ein kan odle fram det beste – men berre det beste – i språkarven som ligger i dialektane. Som ein ser, kjem dei her tilbake til det synet som bl.a. vestmennene har hevda med styrke i alle år. Ringen er slutta. Så spørst det da korleis det vil gå med nynorskens vidare framgang viss slike høgnorsktankar vinner fram i målrørsla.

Kjell Venås: MÅL OG MED
Noregs Mållag i
1980-åra
Noregs Mållag, Oslo 1991.
Kr 198.

SPRÅKLIG SAMLING

Redaktør: Knut Kvigne, Nedre Kalbakkvei 2 D,
Oslo. Tlf. 25.19.74.

SAMMENHENGEN

For mer enn 50 år sia peikte professor Halvdan Koht i et skrift på sammenhengen mellom den sosiale striden og målstriden. Andre har vært inne på liknende tanker seinere, blant anna nåværende rektor ved universitetet i Oslo, professor Hans Vogt.

Nå er dette ikke noe særnorsk fenomen, tvertimot. I andre land kan denne sammenhengen være langt mer åpenbar, særlig der den politiske og sosiale utviklinga ligger noe attende. Men på bygda behøver vi ennå ikke å leite etter «embetsmannsmålet» kontra det «simple bondemålet» trass i at embetsverket har gått gjennom ei sterk demokratisering de siste åra.

I byene finner vi de samme sosiale skillelinjene.

Den vanlige manns tale i Oslo t.d., som en trenger så sårt i revy-språket for å skape nyanser og farge, og på den andre sia ja?

Hva er på den andre sia? Et forelda akademisk mål som visse nokså fåtallige grupper taler, eller er det forretningsmannspråket som ukritisk tar opp i seg «vizualisere» og liknende blomster, krydra med «sprog», «efter», «nu» og enda verre ting?

Vi trur i alle fall ikke at Trygve Bull, som en typisk eksponent for akademikermålet, vil identifisere seg med den siste forma for måldyrking.

Jostein Nyhamar gjør i sitatet

fra «Arbeiderbladet» på side 3 Riksmålsforbundet merksam på formannens synspunkter i rasespørsmål.

De får han etter vårt syn ha, og må ha rett til å ha i et demokratisk samfunn.

På bakgrunn av sammenhengen mellom målstrid og klassestrid finner vi nemlig ikke dette det grann merkelig. Og forsåvidt er hans synspunkter fortsatt i trå med det heile når han i et fjernsynsprogram i vinter var i tvil om det breie, rhodesiske folket burde få slippe til styr og stell ennå. Han så heller ikke med samme øyne på Ian Smiths regime som folk flest her i landet gjør.

Han kan ha rett i tvilen forsåvidt at heller ikke det breie, norske folket var modent i 1814 for det samme. Men det hadde i alle fall førende menn som var så smitta av den franske revolusjons idéer at de faktisk tenkte på dem da de forma grunnloven.

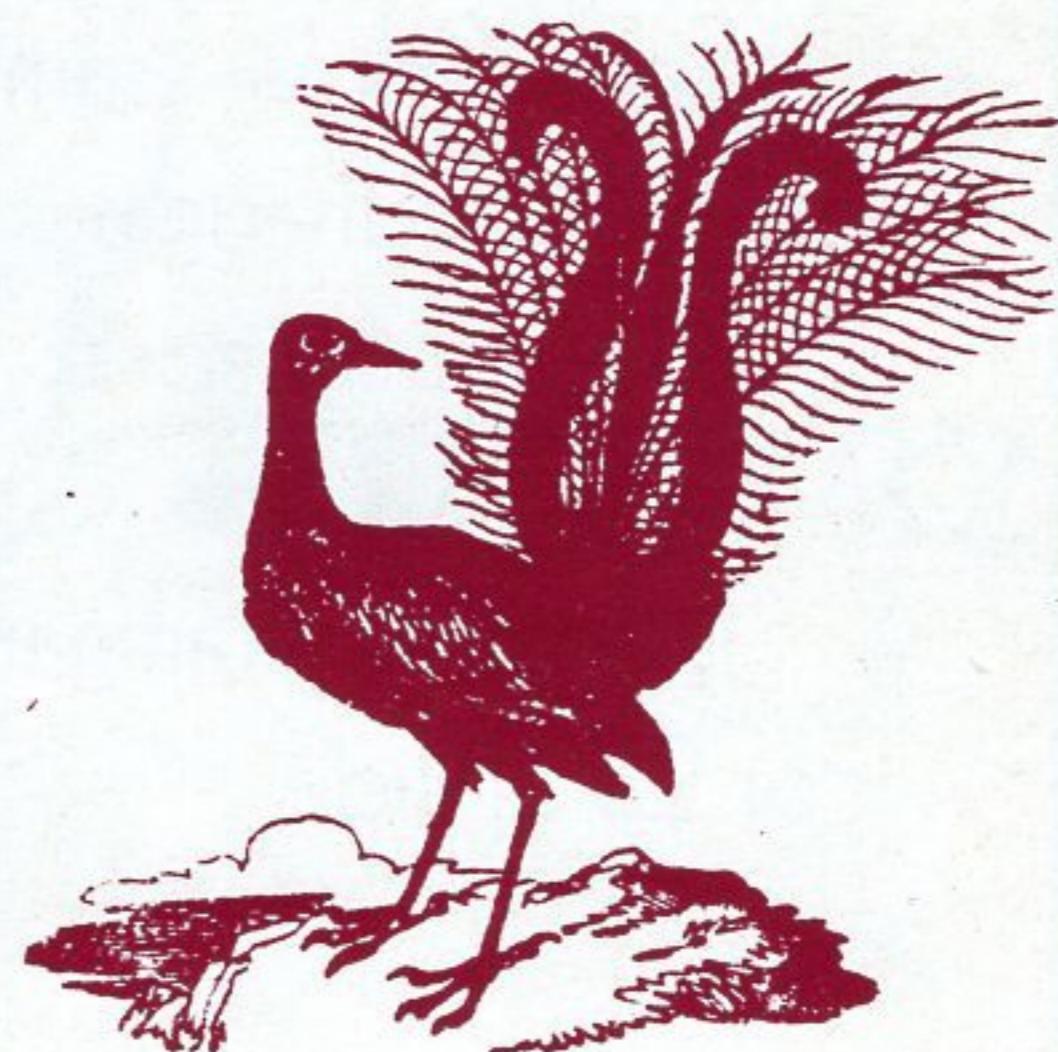
Uten tvil vil en del innen Riksmålsforbundet ta avstand fra formannens outrerte synspunkter i rasespørsmål, og noen kanskje i synet på avkolonialisering også.

Men de vil like fullt i ramme alvor dyrke «sprogbloster» som isolerer deres språknormal mest mulig fra det språk det breie lag av folket taler. Og de vil fortsette å føre et «dannet talesprog» som minner om ei tid da de sosiale motsetningene var større her i landet. Og forretningsmennene vil

fortsette å tvinge sine underordna til å skrive og tale sitt underlige språk i tenesta.

Men det som kan undre oss er at det politiske livet er så lite opptatt av denne kultur-politiske striden. At de politiske partiene ikke ser sammenhengen mellom reaksjonære kulturframstøyt og politiske.

Lærefuglen.



SPRÅKLIG SAMLING

Returadresse:

Postboks 636 Sentrum, 0106 OSLO 1

Gaver til LSS

Landslaget for språklig samling har i løpet av året fått disse gavene:

Kr. 1000 fra Rakel Seweriin.

Kr. 200 fra Oddmund Kyllesø.

Vi takker begge to hjertelig, og oppfordrer andre til å gi.

Innhold

Rolf Theil Endresen: Redaksjonelt	s. 3
Lars S. Vikør: LSS framfor nittiåra	s. 4
Tomas Refsdal: Kan vi framskynde det felles skriftspråket?	s. 13
Helge Gundersen: Om samnorsken som praktisk utopi	s. 15
Eric Papazian: Samnorsk — samling eller samarbeid?	s. 17
Even Hovdhaugen: Nasjon og språk	s. 20
Magne Aksnes: Nynorsk i framgang	s. 26
For 25 år sida	s. 27